

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Моделювання в праві як засіб пізнання правових явищ: теоретико-правовий аспект»

«Modeling in law as a means of learning legal phenomena: theoretical and legal aspect»

Виконав: здобувач денної форми навчання

спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Середа Олег Андрійович

Керівник: к.ю.н., доц. Гринь О. Д. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Ромашкін С. В.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ ____ від _____. 2024 р.

В. о. завідувача кафедри

(підпис) Віктор МАСІН
(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6 :
протокол № ____ від _____. 2024 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою / шкалою ECTS / бали)
Голова ЕК

(підпис) Олена МИКОЛЕНКО
(прізвище, ім'я)

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ І. ПРАВОВЕ ПІЗНАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	
1.1. Поняття та особливості правового пізнання.....	7
1.2. Сутність методологічної парадигми наукового пізнання права.....	16
1.3. Правове пізнання: антропологічний аспект.....	22
Висновки до розділу 1.....	28
 РОЗДІЛ ІІ. ПРАВОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	
2.1. Філософсько-правове моделювання: сутність та характеристика.....	30
2.2. Моделювання як метод науково-практичного пізнання.....	37
2.3. Специфіка моделювання соціальної реальності та феномен ідентичності.....	43
Висновки до розділу 2.....	49
 РОЗДІЛ ІІІ. ДЕЯКІ ВИДИ ПРАВОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПРАВОВІЙ СФЕРІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ У ПІЗНАННІ ПРАВОВИХ ЯВИЩ (ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД)	
3.1. Правове моделювання у правоохоронній сфері України.....	51
3.2. Правове моделювання міжнародного регулювання банківської системи.....	58
Висновки до розділу 3.....	65
 ВИСНОВКИ.....	 67
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	 73

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасній загально-теоретичній юриспруденції в умовах поступового покращення процесу пізнання правових явищ, з використанням необхідних та важливих методів наукового пізнання, на сьогодні дуже важливим є обґрунтування необхідності застосування такого наукового методу, як моделювання у правовій сфері. Дослідження поняття моделювання як гіпотетичної конструкції, яка використовується для будування уявлень у правовій діяльності має досить вагоме значення для удосконалення правотворчої та правозастосовчої діяльності.

Сучасні умови детермінують постійний пошук способів підвищення практичності та ефективності юридичного забезпечення та юридичного супроводу бізнес-процесів, наближення юридичних можливостей до очікувань бізнесу, проте це визначає пошук нових технологій та інструментів у праві та правовій діяльності. Усі частіше організації та фізичні особи звертаються до альтернативних, адаптованих, масштабованих юридичних послуг, за допомогою яких може бути вирішено поставлені перед ними проблеми.

За останні роки регуляторні технології набули масового поширення завдяки значному збільшенню кількості продуктів та постачальників таких продуктів, що дозволяють, перш за все, заощаджувати час (за збереження належної якості юридичного продукту), скорочувати обсяги ретельних юридичних (забезпечених техніко-юридичних) робіт. Методи моделювання справедливо відносять до перспективних юридичних технологій. Об'єктами, що відбираються для позиціонування як моделі, можуть виступати найрізноманітніші фізичні об'єкти та процеси, розумові побудови, абстрактні об'єкти, складні структури (зокрема, теоретичні), формули, їх сукупності та комбінації, серед них такими об'єктами моделювання можуть виступати нормативні онтологічні одиниці, правові процеси, а також юридично значущі події.

Проте тематика юридичного моделювання виступає однією з мало розроблених та з'ясованих в юридичній науці. Література, що була видана на цю тему, дуже фрагментарна та неоднорідна, крім того, навіть видатні юридичні школи світу у своїх навчальних програмах та планах приділяють недостатньої уваги вивченню студентами-юристами методів та інструментаріїв юридичного моделювання.

Магістерська робота присвячена питанням застосування різних методів, технологій та інструментаріїв моделювання у законотворчості та загалом у праві, що існують у цій сфері.

Для найкращого розкриття зазначеної теми маємо надати розширене загально концептуальний вступ в теорію та практику моделювання.

У найширшому сенсі моделювання можна визначити як побудову моделей, використання їх у заявлених цілях, а також вивчення та застосування результатів. Моделювання безперервно розвивається та застосовується у науці та техніці, в теорії та практиці, це один із ключових методів сучасної науки, що використовує пояснення і прогнозування поведінки реальних об'єктів чи систем.

Види моделей та підходів до моделювання дуже різноманітні. У науковій літературі по-різному визначається термін «моделювання», як створення фізичної, концептуальної чи математичної репрезентації реального явища, яке важко спостерігати та демонструвати напряму, має важливе значення, тим більше з урахуванням можливості об'єднання у його рамках різних дослідницьких практик з використанням різноманітних та гібридних підходів, з особливою увагою в області достовірного та області невизначеного.

Науково-теоретичною базою магістерського дослідження виступають загальнотеоретичні праці вітчизняних науковців, в яких було досліджено як теоретичні, так й практичні аспекти зазначеної проблеми. Серед яких можна виділити: Абгарян Е.А., Давидюк В.А., Коляда Ю.В., Копиленко О.Л., Лопат'єв А.О., Мурашин О.М., Цофнас А.Ю., Хаджирасєва С.К. та інші.

Метою дослідження виступає обґрунтування важливості підвищення рівня та вдосконалення процесу пізнання правових явищ через застосування правового моделювання.

Для досягнення мети було поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати основні підходи до наукового визначення терміну «правове пізнання» у сучасній загальнотеоретичній юриспруденції;
- розкрити сутнісну характеристику категорії «правове моделювання» з урахуванням виокремлення особливостей з боку філософської та юридичної наук;
- дослідити категорію «моделювання» з точки зору методу науково-практичного пізнання;
- розкрити основні проблеми використання моделювання в праві в процесі пізнання правових явищ;
- виокремити значення моделювання в праві на сучасному етапі розвитку української системи права.

Об'єктом дослідження виступає правове пізнання в рамках методології сучасної юридичної науки.

Предметом дослідження є моделювання в праві як засіб пізнання правових явищ.

Методи дослідження. Методологічну основу магістерського дослідження склали наукові принципи та методи загальнотеоретичної юриспруденції.

Особливість розробки проблеми визначення сутності та взаємозв'язку правового моделювання у формуванні та розвитку правового пізнання зумовила методологічну різноманітність і використання різних підходів і методів дослідження зазначеної теми. У процесі дослідження були залучені діалектичний метод при дослідженні сутності категорії «правове пізнання», «правове моделювання», а також цей метод допоміг охарактеризувати філософський та антропологічний аспект правового моделювання (Розділ 1, 2), системний метод надав можливості визначити зміст, сутність та науково-

практичні завдання, які постають перед методом моделювання (Розділ 2., п.2.2), історичний метод, завдяки якому було проаналізовано історичний розвиток появи та застосування правового моделювання у світі в цілому (Розділ 2, п.2.2.), порівняльно-правовий метод сприяв аналізу категорії «правове моделювання» із деякими суміжними методами загальнотеоретичної науки, а також проведений аналіз використання цього методу у різних сферах правовій двійності (Розділ 2, Розділ 3), формально-догматичний метод покладено в основу формулювання понятійно-категоріального апарату дослідження (п.п.1.1, 1.2, 2.1, 2.2., 2.3) та інші методи.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. ПРАВОВЕ ПІЗНАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

1.1 Поняття та особливості правового пізнання

Сучасна методологія загальнотеоретичної юриспруденції характеризується складністю та різноманітністю методів та принципів наукового пізнання. У загальному вигляді під методом правового пізнання розуміють засоби або інструменти, які застосовуються наукою для отримання нових знань про об'єкт правового дослідження.

Філософія права досліджує специфічний аспект людських дій та їхніх раціональних підстав і цілей, саме: дії людей, оскільки вони визначаються і регулюються правовими нормами, при цьому правила поведінки виступають тут у вигляді правових норм. Слід зауважити, що вітчизняна юридична наука перебуває в стані кризи, спричиненої, зокрема, кризою її методології, недостатньої кількості та якості, що відповідали умовам сьогодення, наукових засобів, принципів та методів наукового пізнання сучасного правового світу. Сьогодні полиці бібліотек переповнені так званими «науковими працями» з юриспруденції, в яких псевдонауковість прикривається деклараціями про використання авторами діалектичного методу. Насправді ж у таких «творах» не використовується жодний метод, а це означає, що подібні описи не є науковою продукцією, бо без належного використання правильно обраного методу дослідження вона може бути лише викладом власних суб'єктивних, а саме волюнтаристських і утопічних оцінок тих чи інших правових явищ або компіляцією чужих напрацювань. У зв'язку з цим чимало публікацій з правознавства здебільшого можна охарактеризувати, за влучним висловом О. М. Костенка, як продукт своєрідної «юридичної алхімії» [1, с. 72].

Досить цікаву точку зору наводить В.О. Десятник, що «методологічна концепція критично-правового мислення полягає в тому, що наукове юридичне дослідження може здійснюватися не завдяки вкрай поширеному серед юристів-позитивістів індуктивному методу і не за допомогою

популярного серед прихильників природно-правового мислення чистого дедуктивного методу, а використовуючи науковий метод проб та усунення помилок, припущень та спростувань. Пробно висунута автором методологічна концепція критично-правового мислення є синтезом та альтернативою основним типам праворозуміння, тобто «діаметрально протилежним» теоріям природного права та теоріям позитивного права» [2, с.18].

Якщо провести паралель із філософським аспектом, то можна навести думку Т.З. Гарасимів, який вказує на те, що «сучасна філософія по-новому осмислює проблему можливості і необхідності створення наукової світоглядної картини світу, в тому числі світу соціального, складовою якого є світ суспільної, людської правосвідомості і право слухняності» [3, с. 158].

Ідея М. Гайдеггера щодо недоцільності побудови «картини світу» (адже вона (картина), на його думку, передбачає існування чогось такого, що постає як метафізична сутність перед суб'єктом – спостерігачем) у наші дні набуває популярності у контексті вироблення нової концепції світосприйняття. Одне з її опорних положень – зняття жорсткої дихотомії об'єкта та суб'єкта. Світ соціальних реалій, зокрема і правових, – це не мережа об'єктивних артефактів і незалежних від «спостерігача» подій, а «живе життя», «життєвий світ» (Е. Гуссерль), сутність якого багато в чому зумовлюється присутністю в цих подіях суб'єкта пізнання та ціннісного судження. Людина «показує себе як така, що починає і продовжує, як творець і творіння, продукт і володар світу, що її оточує ...» [4, с. 143]. Незважаючи на спроби чималої кількості зарубіжних філософів, насамперед західних, елімінувати поняття «об'єкт» із епістемології, ця категорія «вперто» продовжує виконувати свою гносеологічну місію [3].

Проблема меж наукового пізнання була об'єктом дослідження К. Поппера на самому початку його наукової діяльності. У той час поширеною була думка, що виходила ще від Бекона та Ньютона, згідно з якою наука відзначається використанням індуктивного методу, який

приписує починати зі спостережень, з констатації фактів, а потім приходити до узагальнень. Цю думку підтримували і логічні емпіристи, які прийняли підтверджувальність (верифікованість) як критерій розмежування між науковим та ненауковим пізнанням [5, с.567]

Популярний виклад проблеми та критерію меж наукового пізнання здійснив український філософ Д. Сепетий [6, с.78]. Прибічники класичного емпірицизму та позитивізму, як зазначає В.О. Десятник, вважали, що теорії виникають (або, принаймні, мають виникати) як індуктивні узагальнення спостережень. З цієї точки зору, пізнання починається зі спостереження. Позитивісти вважали, що право на існування мають лише ті теорії, які можливо підтвердити, при чому підтвердження розуміється, у більш слабкому сенсі, як підтвердження досвідом, фактами, а у більш сильному, як вимога, тобто теорія має логічно слідувати з фактів, про які можливо пересвідчитися на досвіді.

Але в будь-якому сенсі ця ідея, пояснює Д. Сепетий, не витримує критики. Якщо розуміти підтвердження у слабкому сенсі, можемо стверджувати, що майже будь-яку хибну теорію можливо підтвердити. Хоча теорія й хибна, майже завжди можна знайти деяку множину фактів, які їй відповідають. Якщо розуміти підтвердження у сильному сенсі, можемо стверджувати, що жодна теорія не відповідає і не може відповідати вимозі підтвердження через те, що жодна теорія (універсальне судження) не слідує логічно з жодної сукупності окремих фактів, як би багато цих фактів не було. Ці теорії є не індуктивними узагальненнями, а здогадками, припущеннями, гіпотезами, які ми придумуємо для того, щоб вирішувати ті або інші пізнавальні проблеми. Пізнання починається не зі спостереження, а з проблеми. Після того, як усвідомили проблему (питання, які нас цікавлять), можна висунути деякі здогадки щодо можливих відповідей чи перспективних напрямів пошуку – гіпотези. І лише після цього починається спостереження.

Спостереження є засобом перевірки гіпотез, важливою складовою процесу раціональної критики; вони завжди є вибірковими (ми не можемо

просто спостерігати, не знаючи, за чим і для чого); вони підпорядковані проблемі, яку вирішуємо, і здійснюються у світлі наявних у нас гіпотез [2, с.20-21].

Напрями теоретичної реконструкції політичної реальності тісно пов'язані з концептуальним апаратом, який плідно використовується в неопозитивістській методології науки. А.Ю. Кравець у своєму дослідженні звертає увагу також і на те, що можливості аналітичної методологічної традиції в процедурах пояснення політичної реальності не обмежуються лише неопозитивістськими поглядами. Останнім часом у науковій літературі все більш чітко артикулюється точка зору, що значні евристичні можливості для пояснення специфіки механізмів формування політичного знання містяться не стільки в теоретичних поглядах неопозитивістів, скільки у постпозитивістській методологічній традиції. У зв'язку з цим на увагу заслуговує розгляд механізмів формування особливих методологій в рамках конкретних парадигм. Еволюційний природничо-науковий парадигмальний підхід змушує дослідника робити експеримент щодо передбачуваних наукових результатів на основі існуючої лінії ускладнення політологічних концептів та їх апробації в найближчому майбутньому на основі виявленої послідовності. Саме для цього доцільним є застосування для теоретичного аналізу раціональної реконструкції політичної реальності основних принципів історико-методологічної (еволюціоністської) моделі розвитку наукового знання, яка плідно розробляється у постпозитивізмі [7, с.94].

Однак, крім конвенційних теоретичних визначень, природничо-наукова парадигмальна платформа спонукає до виробництва великої кількості вузькоспеціалізованих дослідних методик. На прикладі комунікативної та ліберальної парадигми можна побачити розгортання «спеціальних» методологій політичного маркетингу, в яких задіяний концептуальний апарат теорії раціонального вибору та психологічні й біхевіористичні методології. О.Простова вважає, що терміном «провокаційний маркетинг» краще позначати загальну стратегічну діяльність з просування продукту за

допомогою різних каналів комунікації та засобів нестандартного характеру, в той час як «вірусний» та «партизанський» маркетинг є більш вузькими поняттями, та їх краще віднести до тактичних складових забезпечення заповнення інформаційного поля. Перший з них ми можемо віднести до рекламно-агітаційного забезпечення виборчої кампанії, другий за своєю сутністю більш наближений до організаційно-масового напрямку. Фактично технології вірусного та партизанського маркетингу також можна включити до поля дії провокаційного маркетингу [8, 42].

Загалом процес пізнання світу права та окремих його аспектів, як вказує І.В. Борщевський, починається з відчуттів, сприймань та уявлень, але ця картина не дає змоги глибоко і всебічно його пізнати. За допомогою мислення індивід виявляє взаємозв'язки між предметами, подіями та явищами, з'ясовує причини та наслідки цієї взаємодії, а також може робити висновки, які в подальшому нададуть більш ширшого бачення сутнісних особливостей окремих правових явищ. Мислення розглядається з позиції надбудови над відчуттями й сприйманнями, що допомагає відкривати нові сторони явищ та різних об'єктів юридичного пізнання.

Наводиться думка про те, що юридичне пізнання в процесі юридичної діяльності виступає як творчий процес, який несе на собі відбиток особистості юриста. Отже, мислення за своєю природою є творчим процесом, що має місце, коли правозастосовувач використовує можливість вибору норми права, що підлягає застосуванню в конкретній справі.

На загальнотеоретичному рівні юридичне пізнання визначається як опосередкований правом і культурно-історичними факторами науковий і ненауковий, інтелектуальний творчий процес отримання та інтерпретації соціально значимої інформації, що проводиться індивідуальним або колективним суб'єктом, а також орієнтований на володіння достовірними відомостями про право у всіх його іпостасях і правовому середовищі, в їх взаємодії, з метою вирішення правового завдання і подальшого їх

використання у відповідності зі своїми соціальними функціями і особистісними інтересами [2, с. 21].

На думку С.М. Скуріхіна, «з поняттям мислення пов'язують спосіб пізнавальної діяльності людини із задоволення своїх потреб у знаннях про світ, про інших людей, про себе, у спілкуванні та передачі досвіду від одних поколінь іншим. Мислення зосереджує і реалізує творчий потенціал людини, виробляє нове знання, забезпечуючи прогнозування й ухвалення рішень, аналіз і вирішення проблемних ситуацій. Питання, пов'язані із правовим мисленням, мають величезне значення у професійній юридичній сфері, тому формування в майбутніх юристів правового мислення, розуміння його механізму надзвичайно важливо в системі юридичної освіти. Усе це актуалізує вивчення розумової діяльності у сфері права, підкреслює необхідність аналізу різновидів правового мислення з метою більш глибокого розуміння його сутності» [9, с.26].

І.В. Борщевський проводить паралель між «правовим» та «юридичним» мисленням та звертає увагу на те, що ці категорії не виступають як окремі, що мають будь-які відмінності [2]. У цьому випадку слід погодитись з думкою О.О. Орлової, яка зазначає, що поняття «правове мислення» та «юридичне мислення», не слід розмежовувати, оскільки це суперечить основному змісту даного дослідження. Крім того, такий розподіл є некоректним термінологічно. Слово «право» латинською «*jus*». Термін «юридичне» (від лат. *juridicus*. перекладається «той, що стосується права») означає те саме, що і «правове» [10, с. 73].

Відповідно до сучасної наукової теорії пізнання процес розуміння права є початковим етапом створення теорії, для якого характерне внутрішнє інтуїтивне переконання суб'єкта праворозуміння у значенні первинних понять. Г.Ю. Лук'янова розглядає право «...як соціальне явище, продукт життєдіяльності суспільства, то процеси його пізнання характеризуються особливостями, притаманними методології гуманітарних наук, предметом вивчення яких є людина і суспільство. Тому розуміння права є не лише

теоретичний процес пізнання права, а швидше процес інтуїтивного, підсвідомого (ірраціонального) осягнення права. Будь-яке розуміння, як операція мислення, є доволі умовним, пов'язаним із оціночним, емоційно-вольовим аспектом свідомості. Тому розуміння права - процес встановлення сенсу права, пов'язаний, передусім, з уявленням про мету права» [11, с.7].

О.А. Івакін наводив думку про те, що критерієм істини пізнання є практика, то такий збіг саме й свідчить про те, що метод сходження від абстрактного до конкретного дає саме істинне пізнання. І проблема полягає лиш у тому, як трактувати і як застосовувати даний метод [12, с.164].

У зв'язку з цим не можна не відзначити, що той метод викладу матеріалу, який пропонується у навчальному процесі та в навчальній літературі, зокрема, у теорії права, суттєво відрізняється від методу пізнання сходженням від абстрактного до конкретного. Як правило, викладання теорії права починають із сутності та поняття права, не утруднюючи себе поясненнями, звідки вони взялися, як до них прийшли...

Виникає запитання, що висуває О.І. Ющик, - «а що, до появи діалектичного методу теоретичне пізнання було ненауковим, неістинним?» – Річ у тому, що діалектичний метод є продуктом історичного розвитку і не міг з'явитися раніше, ніж для нього визріли необхідні гносеологічні умови за панування протилежного – метафізичного методу. Останній метод мислення, історично виправданий на такому етапі розвитку науки, коли потрібно було спочатку досліджувати предмети, перш ніж розпочати дослідження процесів, за словами Енгельса, неминуче мав поступитися місцем діалектичному методу. Необхідно спочатку знати, що таке даний предмет, щоб можна було зайнятися тими змінами, які з ним відбуваються. Коли ж вивчення окремих предметів зайшло так далеко, що можна було перейти до системного дослідження змін, яких зазнають дані предмети, тоді у філософії закінчилася ера метафізики [13, с. 102].

Загалом, політичний постмодерн натомість акцентує увагу політологічного наукового пошуку на відсутності «політичного

майбутнього». Звідси всі технології впливу на політичний час стають неспроможними. На відміну від класичних методологічних підходів, орієнтованих на аналітичну епістемологічну традицію, політична герменевтика звертається до проблематики смислу політичної реальності, його пошуку та інтерпретації. Т.Семигіна слушно вказує на «діалектично-непоєднувані», проте синергійні за своєю природою сучасні глобалізаційні процеси, «що доповнюються процесами регіоналізації, локалізації та фрагментації політики, протистоянням ідей глобальної і локальних цивілізацій, є складними та динамічними, їм притаманна нелінійність і самоорганізованість, яка, базуючись на принципі, що вимагає людиновимірності соціальних систем, передбачає якісно інший характер управління ними» [14, с. 25].

Загалом проблема меж наукового пізнання стосується обмежень, які впливають на наше розуміння світу через наукові методи. Основні аспекти цієї проблеми включають:

- *обмеженість методів*: жоден науковий метод не може в повному обсязі охопити всі аспекти досліджуваного явища. Наприклад, якісні дослідження можуть не забезпечити статистичної об'єктивності, тоді як кількісні можуть не враховувати складність соціальних явищ;

- *суб'єктивність дослідника*: різні юридичні традиції та правові школи можуть призводити до неоднозначних інтерпретацій однакових норм і явищ, що ускладнює досягнення консенсусу. Участь дослідника в процесі може вплинути на результати, при цьому переваги та упередження можуть спотворювати дані;

- *необхідність інтерпретації*: наукові дані завжди потребують інтерпретації, що може призвести до різних висновків залежно від контексту та теоретичних підходів;

- *етичні обмеження*: у певних дослідженнях можуть існувати етичні бар'єри, які обмежують можливості експериментування (наприклад, в медичних або соціальних дослідженнях);

- *філософські питання*: проблеми, які пов'язані з природою знання, істини та реальності, можуть виходити за межі наукового пізнання, ставлячи під сумнів самі основи науки;

- *міждисциплінарність*: оскільки право переплітається з іншими науками (соціологією, політологією, економікою), виникають труднощі у чіткому визначенні меж правового дослідження.

Зазначені межі вимагають критичного осмислення наукових досягнень та відкривають простір для міждисциплінарних досліджень і філософських роздумів.

Підсумовуючи можемо зазначити, що однією з актуальних проблем у сфері правового та науково-філософського пізнання є питання про методи пізнання. Однак все більше зустрічаємо ситуацію, що сучасні вчені звертають увагу на недостатність систематичних досліджень логічних аспектів пізнання в правовій сфері. Беручи до уваги питання про значення та функції логічних методів в правовому пізнанні у порівнянні з методами історичного підходу важливо мати на увазі, що в юриспруденції використовуються за мірою необхідності різні логічні методи та форми. Це можуть бути методи аналізу правових суджень, норм в правовій науці та практиці, логічні методи аналізу висновків та правової аргументації, а саме: дедукція, індукція, заперечення, доказування та інші. Крім того, суттєве значення мають логічні методи аналізу понятійного апарату, які широко використовуються у правовому пізнанні. Понятійна форма знання характерна для різних правових наук – теоретико-правових та пов'язаних з ними історико-правових, галузевих наук, а також притаманна теоретичним та практичним видам юридичного пізнання.

Таким чином, у правовому пізнанні можуть застосовуватися філософські, загальнонаукові та приватно наукові методи, що складають цілісну систему – теоретичний метод правового пізнання.

1.2. Сутність методологічної парадигми наукового пізнання права

Методологічна парадигма наукового пізнання права визначає основні підходи, принципи та методи, які використовуються для вивчення правових явищ. Вона забезпечує рамки для систематичного аналізу права, його функцій, норм та інститутів. До її основних складових відносяться:

- *визначення понять*, тобто встановлення чітких термінів і категорій, що допомагає уникнути неоднозначностей у дослідженнях;
- *системність*, тобто право розглядається як складна система норм, що взаємодіють між собою;
- *інтердисциплінарність*, тобто використання знань з різних наук, наприклад, політичних, філософських та соціологічних, для глибшого розуміння правових явищ;
- *динамічність*, тобто врахування змін у правовій системі в умовах соціальних, політичних та економічних трансформацій.

Сучасний етап розвитку загальнотеоретичної юриспруденції як фундаментальної юридичної науки характеризується процесом переосмислення ціннісних критеріїв щодо подальших шляхів здійснення теоретичних досліджень багатогранних питань вітчизняного правознавства та державознавства, а також досить поглибленим вивченням особливостей розвитку права та держави у сучасних умовах з усіма процесами, що на сьогодні відбуваються у світі.

Створюючи основу юридичного мислення, загальнотеоретична юриспруденція вбирає в себе відповідні цінності, на основі яких відбувається процес моделювання базових понять і категорій, вивчення загальних закономірностей розвитку права та держави. Саме на основі цього можливий процес формування правового світогляду, правової культури, що створюватиме сприятливі передумови розвитку всієї системи юриспруденції, визнання цінності та дієвості права в житті людства.

Метою наукового пізнання, як зазначає Л.Г. Комаха, виступає достовірне знання. Його аргументація дістає оригінальне вираження у американського філософа П.Фейєрабенда, концепція якого найбільш чітко і повно реалізувала можливості методології «історичної» школи у «філософії науки». Мислитель дотримується загальної орієнтації постпозитивізму, в якому усвідомлено явну неспроможність неопозитивістської доктрини у вирішенні проблеми істини в контексті теоретичного та емпіричного, в поділі словника науки на «теоретичні терміни» і «терміни спостереження». Але сам П.Фейєрабанд, категорично наполягаючи на радикальному варіанті тези про «теоретичну завантаженість» досвіду, розвиваючи положення Т.Куна про неспівмірність конкуруючих теорій, обстоює власну позицію, яка має назву «методологічного анархізму» [15, с. 169].

Як підкреслює А.Є. Шевченко, «позитивним явищем щодо функціонування теорії держави і права є те, що вона позбулася політичного забарвлення і набула статусу науки, для якої не властиво обслуговування цінностей окремо взятої ідеологічної моделі. Особливо яскраво це позначилося на процесі пізнання права. Усвідомлення того, що держава є винятковим творцем закону, а не права, сприяло утвердженню думки про витоки права із реального життя, природних прав людини, які є першоджерелом права. Саме тому можна стверджувати, що право не виникає водночас з державою. Воно може існувати і без держави і поза нею. Крім того, вивчаючи право, недоцільно механічно прив'язувати розвиток права до держави. Як складне соціальне явище право перебуває у нерозривному взаємозв'язку з культурними, релігійними, національними чинниками, які істотно впливають на характер взаємодії між державою і правом та ступінь їх автономності» [16, с. 45].

У своєму дослідженні О.І. Ющик актуалізує думку, що «розвиток юридичної науки, приріст наукових знань про право і державу концентруються навколо наукової методології їх пізнання. Без перебільшення, можна стверджувати: «Яка методологія, така й наукова

теорія». Адже головне заняття вченого – наукова діяльність – належить до продуктивної діяльності, яка спрямовується на отримання об'єктивно нового результату, є творчою, на відміну від репродуктивної діяльності, що являє собою лише копію, повторення діяльності інших людей або повторення власної діяльності. А продуктивна діяльність буде успішною тільки за умови її грамотної організації, тобто за умови застосування відповідної заснованої на науковому знанні методології»[17, с.14].

Центральним елементом юридичної науки залишається право. Процес наукового пізнання права затягнеться на довгу перспективу, оскільки право складне, об'єктивне явище, зрозуміти природу якого досить складно. Від розуміння права залежить розумна оцінка інших явищ, таких як, норми права, форми права, правовідносини, закон, тлумачення права та інші, так чи інакше, пов'язаних з правом. Право слугує об'єктом пізнання в працях багатьох поколінь вчених. В рамках різних концепцій склалася велика кількість розуміння права в рамках тієї чи іншої методології наукового пізнання.

Теоретико-пізнавальна ситуація у сучасному світі характеризується формуванням неklasичних типів праворозуміння та їх синтезом, що дає поштовх до формування нових наукових поглядів осмислення правової реальності. Розмірковуючи про перспективні напрями наукових досліджень В. В. Дудченко цілком слушно зазначає, що «першочерговою проблемою сучасної національної юриспруденції є формування нового ставлення до правової теорії в Україні. Оновлена теорія має відображувати більш складну систему класифікації і характеристики сучасного права, яка буде ґрунтуватися не лише на типах політичного та економічного устрою, але також і на філософських, етичних, ціннісних, релігійних та інших критеріях» [18, с. 50].

В свою чергу, Ю. М. Оборотов наголошував, що «затвердження правових новацій (інновацій), безпосереднім чином пов'язано з використанням правових традицій...», більш того, науковець вказував, що

«правові інновації є різновидом правових новацій, мають стратегічне значення для правового розвитку, організації і функціонування будь-якої правової системи» [19, с. 210–211]. Одним із новаційних трендів сучасної культури, філософії та, що для нас є особливо важливим, юриспруденції є метамодерн, як окрема система конкретних соціокультурних норм, поглядів і практик. Робін ван дер Аккер, як один з засновників метамодерну, аргументуючи доцільність використання саме такого поняття, апелює до історії як «хронології поточного моменту» і обирає «історичність» в її «метамодерністській» моделі, де відбувається і підтримується – особливо, коли йдеться про мистецтво, – змішування сучасного, минулого й майбутнього, що, на його думку, з одного боку, є створенням історії, а з другого – впливає на її сприймання.

Характеризуючи «новий метамодерністський режим історичності», Аккер наголошує, що така модель «не оминає увагою ані минуле, ані майбутнє, дозволяє повернутися «у власне стійло», чим відкриває можливості для минулого, так само, як і для якихось варіантів майбутнього (тобто існує «поряд» або «серед» остаточно завершених чи тих почуттєвих структур, які тільки-но зароджуються)» [20, с. 88].

Як вважає С. Стеценко, «навіть у сучасній юриспруденції відсутня єдина дефініція праворозуміння [21, с. 176]. Погано це чи ні? Можливо, це є цілком нормальним явищем для розвиненого суспільства, де існує можливість висловити свою власну, обґрунтовану позицію, де заохочується плюралізм підходів, а ідеологічна складова не впливає на прийняття остаточного рішення. Поряд із цим, у найширшому сенсі праворозуміння тлумачиться як інтелектуальна діяльність компетентних осіб, спрямована на пізнання сутності та змісту права, а також сукупність правових знань, отриманих у результаті такої діяльності [22, с. 18].

У своїй роботі Ю. М. Оборотов зазначав, що необхідно розмежовувати праворозуміння, розуміння права і розуміння у правовій сфері, при цьому він підкреслював: праворозуміння – це відображення в юриспруденції

основоположних (аксіоматичних) характеристик правової реальності, то розуміння права – це процес формування образу права на основі передрозуміння і використання знань, умінь, навичок тощо. Водночас розуміння у правовій сфері виступає як пізнання або переосмислення всього того, що пов'язано з правом [23, с. 50].

Аналізуючи зазначену позицію, О. Пасечник зауважує, що праворозуміння не те, що буде неможливим, але буде неповним, без розуміння права та розуміння у правовій сфері. Відтак, зазначені термінопоняття, скоріш є невід'ємними компонентами загального поняття праворозуміння. Останнім часом, ми можемо спостерігати намагання змінити способи інтерпретації буття права і методологічних підходів до його дослідження. Це зумовлює актуалізацію теоретико-правових ідей представників класичних типів праворозуміння, їх зближення та синтез відповідно до потреб модерного та постмодерного суспільства [22, с.19].

І. Тімуш, вказує, що «у пошуках каналів і механізмів зв'язку між правовими смислами та конкретно-буттєвими основами їх формування й реалізації, завдяки чому уможлиблювалося б взаємоузгодження нормативно-ціннісних орієнтирів права з динамікою культури як системного утворення» [24, с. 17].

У зазначеному контексті, можна говорити про системну єдність різних типів праворозуміння, що, з одного боку, запобігає абсолютизації кожного, а, з іншого, унеможливорює ігнорування будь-якого із них.

С. І. Максимов зазначає, що у сучасній науці правовий позитивізм і природне право, залишаються головними методологічними підходами, понад те, вони еволюціонують назустріч один одному: поряд з класичним «суворим» (exclusive) юридичним позитивізмом, який виключає мораль зі сфери права, з'являється «м'який» (inclusive) позитивізм, що певною мірою включає мораль у право, а сучасні концепції природного права переходять на позиції інтерсуб'єктивності, варіантом якої є дискурсивно-аргументативна теорія права [25, с. 81].

В своєму дослідженні О. С. Мельничук та К. В. Горобець певним чином розвивають зазначені положення, вказуючи, що «природна й позитивна форми буття права є не стільки антагоністичними, скільки доповнюють одна одну, виступаючи компонентами одного явища» [26, с. 221]. По суті, протилежні типи праворозуміння демонструють прагнення до певного компромісу, результатом якого є розвиток інтеграційного знання.

П. М. Рабінович, з цього приводу обґрунтовував, що «всередині» кожного з традиційних, класичних типів праворозуміння – позитивістського і непозитивістського – цілком можливі й нерідко подаються плюралістичні інтерпретації на основі долучення до «стрижня» чи то першого (включаючи його легістські, або соціологічні, або психологічні різновиди), чи то другого якихось додаткових ознак. При цьому, у рамках кожного з двох основних типів праворозуміння інтегральність культивується досить часто [27, с. 157].

Існує досить широке коло проблем методологічної парадигми наукового пізнання права. Перш за все, це недостатня інтеграція підходів, яка означає присутність відповідного ризику, що дослідники зосереджуються лише на одному підході, ігноруючи інші важливі аспекти. По-друге, це складність правових систем, що означає багато правових явищ мають багатшарову природу, яка ускладнює їх аналіз та інтерпретацію. По-третє, етичні та моральні аспекти, тобто позитивістські підходи можуть нехтувати моральними вимірами, що призводить до спрощення складних соціальних проблем. По-четверте, технічні обмеження, які означають недостатню кількість сучасних методів дослідження, які б враховували специфіку правових явищ у глобалізованому світі. По-п'яте, зміни у суспільстві, тобто швидкі соціальні трансформації можуть робити традиційні методи дослідження неактуальними. Розв'язання цих проблем потребує комплексного підходу, який враховує різноманітні аспекти та зміни в правовій реальності.

1.3. Правове пізнання: антропологічний аспект

У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції значне місце належить дослідженням, які використовують антрополого-правову методологію, що здійснюється в рамках одного з напрямків методології правового пізнання – посткласичної юриспруденції. Незважаючи на те, що в сучасній загальній теорії права продовжуються дискусії стосовно методологічного та дисциплінарного статусів нових, що виокремлюються від класичних, напрямків правового пізнання, необхідності та продуктивності їх виділення. Тем ні менш теоретико-методологічних досліджень на підставі нових методологічних підходів проводиться все більше.

У сучасній Україні, як зазначає Т.З. Гарасимів, є достатньо ознак, що свідчать про недоліки у правокористуванні, то це означає, що існують недоліки і в праворозумінні. Крім того, він висовує думку про те, що має існувати якесь основне питання правознавства, від розв'язання якого залежить розуміння права загалом. У цьому контексті основним питанням правознавства має бути таке: «Право – це витвір природи чи людей? А якщо того й іншого, то яка роль природи і яка роль людей у творенні права?». Саме від нього всі інші питання, що постають у правознавстві. Є досить підстав вважати, що основне питання правознавства належно розв'язувалося творцями римського права, адже досі воно вражає своєю досконалістю. Враховуючи це, потрібно особливу увагу звернути на те, як саме творці римського права, зокрема Ульпіан, Цицерон та інші, ставилися до основного питання правознавства. Принагідно зазначимо, що видатний правознавець Гуго Гроцій вказав на провідну роль ідеї природного права в доктрині римського права. Більше того, він, розглядаючи історію правознавства, вважав, що правознавство може бути наукою лише тоді, коли визнає участь природи у творенні права. Він писав: «Багато хто до цього часу намагався надати цій галузі наукову форму, але жоден не зміг цього зробити, та й, по правді кажучи, це й неможливо було здійснити інакше як... відокремивши те,

що виникло внаслідок установлення, від того, що виникає з самої природи». Ця ідея Гуго Гроція особливо актуальна по сьогодні, коли виникає нагальна потреба в модернізації української юридичної науки. Велике значення для розвитку юриспруденції мала також правова доктрина англійського філософа Дж. Локка. «... Закони, встановлені в державах, – писав він, – зобов'язують не самі по собі, не своїм авторитетом, не якимось ще, а саме в силу закону природи, що змушує коритися вищестоящим і охороняти громадянський мир; більше того, без такого закону силою зброї правителі, може, й могли б примусити натовп до покори, але не могли б зобов'язати його до цього». А відтак він підкреслював: «Отже, зобов'язання, що покладається громадянським законом, впливає із закону природи, і ми не стільки змушені силою правителя коритися йому, скільки зобов'язані робити це за природним правом». Відомо, що правова доктрина Дж. Локка про співвідношення «закону природи» і «закону, встановленого в державі» (або «громадянського закону») була одним із атрибутів Просвітництва і відіграла визначальну роль у розвитку сучасного права країн Заходу. Це свідчить про її плідність як справжньої (істинної) науки, тобто про її наукові достоїнства. Утім, розробка філософської концепції права може бути успішною за умов урахування тих фундаментальних зрушень, які відбуваються у новітній філософській теорії, тих методологічних інновацій, що істотно змінюють філософсько-світоглядну парадигму взагалі [3, с. 157-158].

Ю.Ю. Штурцев зауважує, що «процес пошуку і виявлення об'єктивних знань вимагає постійної зміни форм та засобів дослідження буття. Така необхідність викликана тим, що дозволяє уникнути однобічності й убогості одержуваного суб'єктом наукової діяльності знання. Дослідження і вивчення права також має потребу у відновленні свого «інструментарію», формуванні нових методик пізнання права, вдосконаленні теорій, використанні специфічних концепцій та ідей. Одним із таких гносеологічних «інструментів» є антропологія права, що дозволяє досліджувати право в іншому значенні» [28, с. 195].

Відповідно до цього, на початку формування антрополого-правового знання дослідження з антропології права розподілилися на:

- антрополого-правові праці етнографічної спрямованості;
- антрополого-правові дослідження теоретико-методологічної спрямованості.

Обидва напрямки взаємозалежні, однак вирішують різні завдання. Для загально правовій теорії первинний розвиток саме теоретико-методологічного спрямування в рамках антропології права, цей напрямок й отримав значний розвиток.

Загалом, слід виокремлювати три рівня юридичної антропології: теоретико-методологічний рівень, онтологічний рівень та юридико-етнографічний.

Останнім часом формування антропології права як напрямку фундаментального правознавства проходить достатньо інтенсивний шлях, при чому розробляються питання як концептуального, так й інструментального характеру. На сьогодні актуальною задачею дослідників антропологів права є подальша розробка концептуальних основ антропології права у формі загальної антрополого-правової концепції, а також формування інструментальної теоретичної мови, за допомогою якої буде можливим описувати юридичну практику та розробляти галузеві правові засоби.

Досить цікаву думку відносно антропології права наводить О.О. Бандура, який вважає, що сучасне покоління виступає свідком процесу зміни парадигми життя суспільства, переходу до епохи матеріалізації інтелекту. У сучасному світі тривають децентралізація ресурсів й оброблювальних матеріалів, перехід від централізованого розподілу їх до об'єднаних дій окремих членів суспільства. Зокрема, у Європі люди з вітряками та сонячними батареями скидають надлишки енергії в загальну мережу, перетворюючись зі споживачів енергії на постачальників, так що виробництво енергії здійснюють спільно. Компанія Uber створила платформу

для функціонування таксі без таксопарку, й усіх людей з машинами перетворила на таксистів на годину, а всіх людей без машин – на пасажирів. Такі процеси наближають нас до майбутнього, у якому кожен бере участь у створенні спільного світу та спільної країни. Водночас послаблюється залежність громадян від держави, посилюється значення громадянського суспільства. Людина розширює межі власної свободи, що накладає на неї нову відповідальність за буття як оновлювану реальність, за подальшу долю людства. Людство є елементом Природи, і його творча діяльність стає чинником її розвитку. З іншого боку, людина вбирає світ у себе і перетворює його на частину себе. Ми живемо в штучному, рукотворному світі. Головна мета людської діяльності – гармонізація людини і навколишнього світу [29, с.106-107].

У цьому контексті цікавою є думка О. М. Мироненка, згідно з якою «на зміну науково-технічній революції прийде творча революція», яка «охопить і сферу творчого мислення. Уже давно доведено, що кожна наступна збагачена новими знаннями генерація людей інтелектуально багатша за попередню. Неминуче прийде такий етап розвитку суспільства, коли дедалі значніша його частина матиме здатність до ефективного творчого мислення. Талановиті люди не будуть поодинокими, і навіть генії перестануть бути винятком... Кожен представник вільного високорозвиненого суспільства стане одночасно натхненником, експериментатором, виробником і споживачем результатів творчої революції» [30, с. 305].

Підсумовуючи О.О. Бандура наводить думку, «що правова антропологія є органічною складовою правової філософії, тісно пов'язаною з іншими її складовими. Ґрунтовне вивчення правової людини потребує дослідження світу права, у взаємодії з яким вона формується (тобто онтологічно-правових досліджень). Сутність правової людини неможливо дослідити поза аналізом її діяльності (правової діяльності) як найвиразнішої її характеристики (тобто потрібні праксеологічноправові дослідження), що вимагає вивчення цінностей, які визначають цю діяльність (тобто

аксіологічно-правових досліджень). Зрештою, людина загалом (і людина як правова істота) не може існувати без знань, які здобуває завдяки пізнавальним процесам. Ці процеси, звісно, позначаються на ній (тому постає необхідність у правовій гносеології). Отже, проблеми правової антропології сягають рівня проблем філософії права. Розроблення засад правової антропології як науки про правову людину зумовлене необхідністю вирішення основного питання правової філософії – співвідношення правової людини і правового буття. З-поміж основних рис правової людини розглянуто такі: наявність правосвідомості; визнання людини суб'єктом та об'єктом права; притаманність людині ролі гравця у сфері права (як і в інших сферах життя). У сучасному суспільстві відбуваються радикальні зміни, які вимагають від правознавців розроблення нових парадигм для подальшого розвитку права. Антропологія права має діалектичні зв'язки з іншими складовими філософії права – правовими онтологією, гносеологією, праксеологією й аксіологією, унаслідок чого фундаментальне антропологічно-правове дослідження здатне вибудувати засади філософії права загалом»[29, с.109].

Таким чином, антропологічний аспект правового пізнання досліджує, як людська природа, культура та соціальні взаємодії впливають на формування, сприйняття та функціонування права. Цей підхід акцентує увагу на:

- *культурних контекстах*, при чому право розглядається як соціальний конструкт, що відображає цінності, норми та традиції конкретних культур;
- *соціальних відносинах*, де правові норми формуються в процесі взаємодії між людьми, що впливає на їхнє розуміння справедливості та порядку;
- *історичному розвитку*, при чому правові системи еволюціонують разом із змінами в соціальних структурах і культурних практиках, що потребує аналізу їхнього історичного контексту;

- етичних та моральних аспектах, при яких право існує в вакуумі, воно взаємодіє з етикою, що впливає на правосвідомість і громадянські переконання.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що антропологічний підхід до правового пізнання допомагає зрозуміти, як соціокультурні фактори формують правові системи та їхнє сприйняття в суспільстві.

Висновки до розділу 1

Правове пізнання особистості охоплює дослідження правових аспектів, що стосуються індивідуальних прав і свобод. Це включає вивчення, як особа взаємодіє з правовою системою, а також аналіз прав і обов'язків, які виникають у контексті соціальних, економічних і культурних відносин.

Наукове пізнання складає систематичний процес отримання знань про світ, що базується на спостереженнях, експериментах і логічному аналізі. До основних етапів наукового пізнання відносять: постановку проблеми, гіпотезу, дослідження, аналіз результатів, висновки та верифікація. Своєю метою наукове пізнання має не лише відкриття нових фактів, але й розвиток теорій, що пояснюють ці факти.

Правове пізнання виступає як багатогранний процес, який включає як теоретичні, так і практичні аспекти взаємодії особи з правовою системою.

Взаємодія наукового та правового пізнання права є важливою для розвитку юридичної теорії та практики. Обидва види пізнання виконують свої функції, але їх спільне використання забезпечує більш глибоке розуміння права.

В свою чергу, наукове пізнання охоплює систематичне вивчення правових норм, інститутів і принципів. Це включає теоретичні дослідження, аналіз законодавства, правозастосування та історії права. Наука формулює основні концепції, що допомагає зрозуміти функціонування правової системи. Правове пізнання також зосереджене на практичному застосуванні норм і принципів права. Воно базується на реальному досвіді, включаючи судову практику, правозастосування, діяльність юридичних установ і агентств. Правове пізнання забезпечує адаптацію теоретичних знань до конкретних обставин.

Цікавим моментом є дослідження основних аспектів взаємодії наукового та правового пізнання права. Так, до них відноситься: по-перше, теоретичне обґрунтування практики, тобто наукові дослідження

забезпечують теоретичну основу для правових норм, що допомагає розуміти їх призначення і межі застосування; по-друге, аналіз і критика, при цьому правова практика може вказувати на недоліки в законодавстві, що стимулює наукові дослідження для розробки нових теорій і підходів; по-третє, інновації та реформи, що зазначає, наукові відкриття можуть призводити до реформ у правовій системі, базуючись на аналізі актуальних проблем і потреб суспільства; по-четверте, правова культура, яка показує, що наука сприяє формуванню правової свідомості і культури, що впливає на правозастосування та поведінку громадян.

Підсумовуючи, можна зазначити, що інтеграція наукового та правового пізнання створює більш ефективну правову систему, що відповідає потребам суспільства і забезпечує захист прав особи.

РОЗДІЛ II. ПРАВОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Філософсько-правове моделювання: сутність та характеристика

Проблематика пізнавального інструментарію в теорії та практиці правових досліджень характеризується незмінною актуальністю, оскільки потреба в ефективних засобах дослідження правових явищ є безсумнівним стимулом для його розвитку. З огляду на це, на думку Х. Кметик-Подубінської, «науковий інтерес до методів правових досліджень не тільки не знижується, а, навпаки, постійно зростає і дозволяє впроваджувати в науковий обіг дослідницькі засоби та методи інших галузей наукових знань. Взаємне ж поєднання таких методів з традиційними для права способами пізнання відкриває нові можливості використання власне юридичного інструментарію з метою аналізу правової дійсності» [31, с. 211].

Проблема моделювання відноситься до недостатньо досліджених аспектів в праві, тобто в якомусь сенсі дещо невідоме або найменш досліджене в силу того, що виходить за межі звичайного догматичного право розуміння та потребує володіння широким арсеналом пізнавальних засобів – від соціолого-економічних та культурологічних теорій, що пояснюють природу людини, до математики, яка використовується задля створення математичних моделей. Моделювання виступає в якості прийому дослідницької діяльності, який широко використовується в науці та практиці, вирішуючи пізнавальні задачі, тому й визначається як метод пізнання.

Моделювання в праві використовується у багатьох сферах, так, в доктрині воно виступає засобом пізнання державно-правових явищ та процесів, на практиці – засобом підвищення ефективності різних юридично значущих дій: від прийняття та реалізації правових норм та індивідуальних приписів до виявлення та розслідування правопорушень.

Загалом, моделюванням називається процес створення та використання в дослідницьких цілях моделей реально чи імовірно існуючих об'єктів,

процесів та систем. Слово «модель» має французьке походження, проте походить воно від латинського «modulus» - «зразок, міра». Модель, тобто це є максимально схожа з оригіналом штучна копія об'єкта, що вивчається. У цьому, не цікаві досліднику і які не впливають результат дослідження параметри об'єкта, можуть відтворюватися у моделі. Таким чином, для одного об'єкта може бути побудовано кілька різних моделей. Модель завжди будується на основі наявних теоретичних даних про оригінал, і для перевірки наявних гіпотез або теорій, що описують об'єкт, що вивчається. Наслідком найширшої поширеності моделювання в різних сферах людської діяльності є існування безлічі різних класифікацій моделювання, моделей і способів роботи з ними. З тієї ж причини не існує і не може існувати якась загальновизнана класифікація. Навіть в однотипній діяльності теорія та практика моделювання може дуже відрізнятися залежно від якостей суб'єкта, умов роботи, доступної інформації та технічних засобів, готівкових ресурсів тощо.

Феномен моделювання органічно пов'язаний з поняттям моделі, тому що є процесом створення і використання моделей. Цей взаємозв'язок знайшов відображення в існуючих дефініціях даних понять і в методології їхнього визначення.

Досить цікаве дослідження з приводу аналізу моделювання як методу науково-практичного пізнання представлено С.К. Хаджирадєвою, яка наводить думку про те, що проводячи термінологічне визначення феномена моделювання більшість науковців ідуть шляхом приєднання до раніше виробленого поняття моделі, ознак, що відбивають факти створення і використання моделі. Так, одні під моделлю розуміє об'єкт будь-якої природи, що здатний замінити досліджуваний об'єкт так, що його вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт, а під моделюванням – побудову і вивчення такого об'єкта будь-якої природи (що називається моделлю), здатного замінити досліджуваний об'єкт і вивчення якого дає нову інформацію про цей об'єкт.

За словами інших науковців, під моделюванням слід розуміти метод опосередкованого практичного чи теоретичного оперування об'єктом, за якого досліджується безпосередньо не сам цікавий для нас об'єкт, а використовується допоміжна штучна чи природна модель (квазіоб'єкт), що перебуває в певній об'єктивній відповідності з пізнавальним об'єктом, здатна заміщати його на певних етапах пізнання і дає під час її дослідження в остаточному підсумку інформацію про сам модельований об'єкт. Тобто – це штучний чи природний об'єкт (що являє собою речовинний агрегат чи знакову систему), який перебуває в деякій об'єктивній відповідності з досліджуваним об'єктом, здатний його заміщати на певних етапах пізнання, що дає в процесі дослідження певну інформацію (що припускає дослідну перевірку), яка трансформується за встановленими правилами в інформацію про власне досліджуваний об'єкт. Інша думка представлена цікавим баченням моделі, де під нею розглядається система, дослідження якої служить засобом одержання інформації про іншу систему [32, с.44-45].

А. Цофнас зазначає, що моделювання – це побудова і дослідження моделі якого-небудь об'єкта (оригіналу, прототипу) з метою одержання знань про останній методом аналогії [33, с.24]. При цьому в ролі і моделі, і прототипу, на думку вченого, можуть виступати речі будь-якої природи: фізичні предмети, знаки, теорії, ментальні образи, ті речі, що існували колись, чи ті, котрі створено спеціально для виконання даного завдання. З визначення випливає, що побудова моделі припускає (свідоме чи неусвідомлюване) використання системного методу. Застосування системного методу в моделюванні дозволяє переходити від порівняння моделі і прототипу за їхніми реляційними параметрами (ізоморфізм, тотожність субстратів тощо) до пошуку атрибутивних системних закономірностей оригіналу на його моделі. На думку А. Цофнаса, «використання моделювання – це один зі шляхів підвищення суворості гуманітарних досліджень» [33, 54].

Загалом, моделювання існуючих суспільних відносин – неминучий та необхідний початковий етап правотворчої діяльності законодавчих органів будь-якого рівня. Ця діяльність вимагає вірної та точної оцінки чинного законодавства, наявних у ньому прогалин, а також актуальних суспільних потреб. Крім того, має бути узагальнено досвід (в тому числі зарубіжний та історичний) застосування наявних правових норм у галузі громадських відносин, що розглядається. Очевидно, що всі ці етапи вимагають створення відповідних моделей. Як наслідок, у процесі правотворчості використовуються відпрацьовані моделі юридичної техніки, які закріплені у спеціальних інструкціях, статутах та регламентах законодавчих органів влади.

Правове моделювання може бути засобом підвищення ефективності різних юридично значимих дій: від прийняття та реалізації конкретних норм права, до виявлення та розслідування злочинів.

У процесі правового моделювання завжди враховується бажана кінцева мета, для досягнення якої підбираються певні методи. Слід зазначити, деякі закони і правові норми можуть регулювати одночасно кілька галузей суспільних відносин, і зазвичай зачіпають інтереси та діяльність безлічі фізичних осіб та організацій. Сторони мають бути враховані таким чином, щоб при правозастосуванні не виникало непередбачених та небажаних явищ. Так само, мають бути враховані ірраціональні сторони поведінки людей, тенденції розвитку нашого суспільства та т.п. Все це ускладнює процес моделювання, підвищує вимоги до грамотності та професіоналізму фахівців, які його проводять. Величезні пласти наукової літератури та пропагандистських текстів присвячені вивченню чи поясненню вказаних явищ саме з використанням моделей, що спрощують суспільну реальність.

В кінці XX століття у світі відбувся перехід до нового типу суспільства, що володіє найбільшою мобільністю та активністю, пов'язаних з розповсюдженням і пануванням інформації в культурі, відкрив питання пошуку нових шляхів пізнання соціальної реальності, можливості її

конструювання. Зміна парадигми дослідження відобразилася в поширенні постмодерністського бачення світу, постулюючи відмову від об'єктивної основи світогляду. Відсутність стійких принципів пізнання, розмитість меж між об'єктом і суб'єктом пізнання, соціокультурна відособленість, а також історична відносність, виступаючи головними характеристиками постмодерністської філософії, сприяють розгляду соціальної реальності не як впорядкованої системи. Соціальна реальність в рамках цієї філософії розглядається як багатогранна сукупність слабо пов'язаних між собою частин, фрагментів, причому зв'язаність і цілісність тут різко відкидаються постмодерністами, оскільки в основі цих категорій лежить рух, зміна, деформація.

Подібні характеристики сучасного соціуму піднімають питання про постсучасну ситуацію людини, можливості її переміщення з площини реального існування в площину ментальну, далеку від зв'язку з реальними процесами і явищами, тобто питання моделювання соціальної реальності. Відтак, питання постмодерністського моделювання соціальної реальності є наріжним для сучасної соціальної філософії, оскільки має гносеологічні і онтологічні підстави, які впливають з сучасної соціокультурної трансформації людства [34, 65].

Моделювання є конструювання сущого в формі його подвоєння (рефлексії). Крім моделювання реальність може конструюватися і інакше – в ході трансформації, або перетворення. Останнє ж дозволяє стверджувати, що моделювання соціальної реальності мотивовано тими трансформаційними процесами, які відбуваються в суспільстві, що в свою чергу вказує на особливе актуальне звучання цієї теми в постмодерну добу.

Моделювання як метод пізнання соціальної реальності безпосередньо пов'язаний з тими трансформаційними процесами, які відбуваються в сучасному суспільстві. Так, заперечення концептуальних модерністських ідей філософами-постмодерністами сприяє формуванню нової мети гносеологічного пошуку, що виражається не в копіюванні життя, а в

моделюванні світу за своїм образом і подобою, створення принципово нової моделі. Основний принцип – руйнування життєподібності, руйнування видових і жанрових меж, синкретизм методів, обрив причинно-наслідкових зв'язків (індетермінізм), порушення логіки. Тільки інноваційний характер соціокультурних процесів може стати підставою для створення моделі як образу нової соціальної реальності. Різноманітні форми постмодернізму, наприклад, хепенінг, перформанс та інші здійснюються саме за цим принципом [35, с. 66-67].

На думку М.М. Шигун, під правовою моделлю розуміється «створена в результаті абстракції, ідеалізації чи спостереження форма відображення правової дійсності, яка перебуває у відношенні відповідності з досліджуваним об'єктом, служить засобом вираження внутрішньої структури складного правового явища та яка несе інформацію про об'єкт чи виконує спеціальну описову (демонстраційну) задачу. Така правова модель є, по суті, штучно створеним об'єктом у вигляді певних схем, формул, графіків, візуалізацій чи описів, який, будучи аналогічним досліджуваному об'єкту конституційноправової дійсності, відображає і відтворює у більш спрощеному вигляді властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами досліджуваного об'єкта. Правова модель у процесі пізнання допомагає отримати нову інформацію про сам дослідницький процес, явище і предмет пізнання правової дійсності. Застосування методу моделювання вимагає дотримання цілого ряду об'єктивних законів і закономірностей розвитку явищ та процесів, порушення яких нівелює здатність моделі замінювати оригінал, бути його прототипом» [36, с. 210].

Аналіз наукової літератури свідчить, що найбільш поширеними та застосовними видами моделей в сучасних дослідженнях є: 1) графічні моделі (тобто способи візуалізації категорій, явищ чи процесів у вигляді рисунків, графіків чи схем); 2) словесні моделі (зокрема, словесне описання об'єкта, процесу чи явища дійсності, виражене засобами мови); 3) математичні моделі (становлять математичне описання фізичного об'єкта, явища чи процесу, яке

виражає їх внутрішні закони динаміки, взаємодії і властивості) [2, с. 266-290]. Варто зазначити, що у доктрині права моделювання виступає головним чином засобом пізнання державно-правових явищ і процесів, на практиці ж здебільшого – засобом підвищення ефективності юридично значимих дій: від прийняття і реалізації правових норм та індивідуальних приписів до виявлення і розслідування злочинів. Важливу роль при цьому відіграє наявність досить розвинутої системи правової статистики [31, с.213-214].

2.2. Моделювання як метод науково-практичного пізнання

Моделювання представляє собою один з багатьох інструментів вирішення наукових завдань: воно знаходить широке застосування в рамках дисциплін, дозволяючи отримати правдиві знання про об'єкти, які досліджуються, особливостях їх розвитку та важливих форм їх змінення.

О.Є. Кононюк говорячи про роль моделі в процесі пізнання, аналізу ситуації, звертає увагу на її властивості заміщати «реальний об'єкт (систему), зберігаючи деякі найважливіші для дослідження його риси та дозволяючи отримати нову інформацію про об'єкт у процесі вивчення» [37, с. 14].

Це означає, що визначальну роль завжди грає мета, в інтересах досягнення якої будується модель: саме вона впливає на те, які властивості явищ, що моделюються, і процесів виявляються суттєвими, а які – ні. Зокрема, модель може служити засобом виявлення закономірностей розвитку об'єкта дослідження (у такому разі особливої уваги заслуговує на облік тих факторів, які цей розвиток визначають), може відігравати роль еталона (визначаючи бажані для суб'єкта моделювання властивості оригіналу), або концентруватися на поданні особливостей здійснення динамічних процесів. Крім того, при розробці моделі необхідно враховувати і безліч інших аспектів і параметрів (область її застосування, засоби вираження, що використовуються, тривалість періоду, протягом якого модель повинна бути актуальною, і т.д.), що, у свою чергу, обумовлює можливість класифікації моделей на основі обліку властивих їм особливостей.

У дослідженні О.Л. Копиленко є досить цікава думка, яка стосується розгляду правового моделювання в якості засобу нормативно-правової уніфікації у правотворчості. Так, до засобів нормативно-правової уніфікації у правотворчій діяльності відносять правове моделювання, яке в свою чергу, переконливо довело свою доцільність й продуктивність і, втілюючи цілий ряд суттєвих переваг, насамперед здатність акумулювати позитивний законотворчий досвід різних країн, навіть тих, що знаходяться на

неоднакових стадіях розвитку, дає змогу об'єднати їх зусилля для вирішення загальних насущних проблем та досягти певної спільної мети. Це підтверджена багаторічним досвідом форма міжнародної взаємодії та взаємодопомоги у правотворчій, перш за все законотворчій, сфері, концентрації спільних зусиль держав і народів на шляху до досконалості і прогресу суспільства, забезпечення кращих правових реалій життя і діяльності людей [38, с.24-25].

Центральне місце у правовому моделюванні посідає модельний правовий акт [39, с.747], який є документом рекомендаційного характеру, в якому містяться типові норми, що дають нормативний орієнтир для законодавців. Він, як правило, не є обов'язковим для законодавчих органів, а покликаний, головним чином, виконувати функцію певного нормативно-орієнтуючого стандарту. Такі акти розробляються і приймаються міждержавними об'єднаннями для держав-членів, міжнародними організаціями, конструюються вченими-правознавцями та фахівцями, а також мають доктринальний характер.

Правове моделювання має давню історію. Так, у 1858-1859 рр. у Пруссії та Австрії дискутувалося питання щодо загальнонімецького Торговельного кодексу. У США з 1892 р. діє Національна конференція уповноважених по уніфікації права штатів. Там модельні закони зайняли свою нішу в діючій правовій системі. Ще у 1952 р. був опублікований офіційний текст Взірцевого Торговельного кодексу. У 1962 р. прийнято Взірцевий Кримінальний кодекс, у 1984 р. схвалено модельний Закон про підприємницькі корпорації, який магістратури штатів можуть змінювати і скасовувати.

Характерними щодо цього є акти міжнародних міжпарламентських інститутів. Зокрема, Міжпарламентський союз, утворений як міжнародна неурядова організація ще у 1889 р., а сьогодні налічує 138 національних парламентських груп, у тому числі національному парламентську групу України, та п'ять асоційованих членів: Антський парламент, Європейський

парламент, Латиноамериканський парламент, Центральнаамериканський парламент, Парламентську Асамблею Ради Європи, як правило, приймає свої рішення у формі рекомендацій. Останні нерідко певним чином впливають на всю світову громадськість. Для Парламентської Асамблеї Ради Європи характерним є прийняття рішень у формі рекомендацій урядам, резолюцій, конвенцій, що є обов'язковими для тих держав, котрі їх ратифікували, а також висновки і вказівки підпорядкованим органам. Рекомендаційний характер має Європейська хартія про статус суддів, ухвалена у 1998 р. на нараді представників судових органів європейських країн, у тому числі України, скликаний Радою Європи у рамках проекту «Феміда» у м. Страсбург. У 1997 р. Україною ратифікована Європейська хартія місцевого самоврядування, яка набула обов'язкової сили на території нашої країни [40, с.6].

Значна частина подібних міжнародно-правових документів будується на принципах і нормах міжнародного права, одночасно вони легко сприймаються і внутрішнім правом, тому після визнання, схвалення і прийняття національним парламентом часто без особливих проблем одержують силу закону в межах того чи іншого державного утворення.

Як зауважує О.Л. Копиленко, правове моделювання – це не тільки елемент законотворчого процесу, а й серйозна теоретико-прикладна наука, яка формується на базі практики і вимог життя, спираючись на величезний обсяг знань, накопичений всім цивілізованим людством [38, с.26].

Х. Кметик-Подубінська наводить аналіз моделювання, яке визначається в літературі як метод дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки, із застосуванням методів аналогії, теорії подібності й теорії обробки даних експерименту. Специфіка моделювання, на думку науковців, порівняно з іншими методами пізнання полягає в тому, що за його допомогою об'єкт вивчається не безпосередньо, а за допомогою іншого об'єкта, який

аналогічний першому в певних відношеннях. Тобто для моделювання характерне те, що між суб'єктом (дослідник) і об'єктом пізнання існує проміжна ланка – модель. Модель може бути засобом пізнання, а саме давати нові знання про нього в тому разі, коли вона є свого роду містком, який з'єднує дослідження з об'єктом пізнання. Що стосується розуміння методу моделювання в юриспруденції, то він визначається як мисленнєве створення моделей державно-правових явищ і маніпуляція ними в певних умовах, спрямований на пошуки оптимальних варіантів вирішення конкретних проблем. Таким чином, метод моделювання правових явищ, категорій, процесів можна визначити як метод пізнання, в процесі якого використовується допоміжний об'єкт – правова модель, а об'єкт, який моделюється в результаті такої мисленнєвої діяльності, відповідно, – правовий прототип чи оригінал [31, с.213-214].

Модель явища або процесу відтворює його хід, послідовну зміну стану, етапи розвитку. Модель завжди є штучно створюваним об'єктом, який дає ідеалізоване уявлення про об'єкт – оригінал [40]. Очевидно, що модель завжди простіша за прототип, оскільки внаслідок розчленування його на компоненти частиною зв'язків і компонентів, що вважаються малозначними, свідомо нехтують, піклуючись лише про збереження найважливіших із них. Вивчивши властивості спрощеної моделі, переносять основні з них на об'єкт (прототип).

На думку професора М.В. Савчина, метод правового моделювання сприяє розкриттю основних доктрин сучасного конституціоналізму, реалізації установчої влади народу, реалізації, інтерпретації та правового захисту конституції, визначенню основних тенденцій цих процесів і формулюванню конкретних пропозицій щодо способів і засобів забезпечення механізму чинності конституції [41, с.135].

Саме тому звертається увага на виконання методом моделювання ряду важливих науково-практичних завдань; це, зокрема: 1) чітке відображення об'єкта вивчення – представлення існуючої інформації в упорядкованому

вигляді; 2) пояснення та ілюстрування окремих властивостей за допомогою простих, наочних засобів і матеріальних процесів; 3) отримання нової інформації про властивості оригіналу – пізнання його суті, структури, поведінки; 4) формування прогнозів про стан об'єкта дослідження у майбутньому та можливі зміни у цьому стані; 5) здійснення практичної перевірки гіпотез і теорій, що виникають у ході дослідження; 6) перевірка наслідків реалізації явищ та процесів або зміни їх стану, забезпечення вибору оптимальних рішень, запобігання прийняттю неефективних рішень; 7) забезпечення процесу набуття нових знань та вмінь [36].

Моделювання як метод науково-практичного пізнання є важливим інструментом для дослідження та аналізу складних явищ і процесів, які не можуть бути вивчені або експериментально перевірені безпосередньо через обмеження в часі, ресурсах або можливостях.

Моделювання передбачає створення моделей, тобто спрощених, але достатньо точних відображень реальних об'єктів або процесів, які дозволяють проводити їх аналіз і передбачення поведінки в різних умовах. Існують різні типи моделей, залежно від їхньої мети та застосування:

- *фізичні моделі* – це матеріальні аналогії (наприклад, макети), які використовуються для демонстрації реальних об'єктів чи процесів;
- *математичні моделі* – це абстракції, представлені за допомогою математичних рівнянь, що описують закономірності функціонування об'єктів або систем;
- *комп'ютерні моделі*, що створюються за допомогою програмних засобів і використовуються для моделювання складних систем, де необхідно врахувати велику кількість змінних і факторів.

Моделювання має декілька основних етапів:

- *формулювання задачі*, тобто визначення того, які процеси та явища потрібно вивчити;
- *розробка моделі*, тобто створення математичних чи логічних уявлень про об'єкти і процеси;

- *перевірка моделі*, тобто порівняння результатів моделювання з реальними даними або експериментами;

- *прогнозування та оптимізація*, тобто використання моделі для передбачення майбутніх тенденцій або вибору оптимальних рішень у конкретних умовах.

В цілому слід зауважити, що моделювання широко застосовується у різних науках і практичних сферах, зокрема в економіці, фізиці, біології та багатьох інших. Завдяки цьому методу можна проводити експерименти в умовах, які важко або неможливо створити в реальному світі, а також оптимізувати складні системи для досягнення бажаних результатів.

2.3. Специфіка моделювання соціальної реальності та феномен ідентичності

В умовах сучасних кардинальних змін, які простежуються практично в усіх сферах української держави, відбувається переосмислення цінностей, правових норм та соціальних еталонів, коли слід постійно здійснювати вибір, щоб оперативно зорієнтуватися та самовизначитися, проблема феномену ідентичності набуває вкрай вагомого значення. Для індивіда як активного учасника інтеракції та суспільної діяльності важливо окреслити своє місце в правовому та соціальному просторі, в якому він співіснує з іншими індивідуумами. У глобальному суспільстві людина має можливість бути членом великої кількості груп, спільнот, організацій тощо, які сформовані за ознакою належності до професії, віку, гендеру, способу життя, території проживання, політичних переконань, релігійних тощо. Така чисельність соціальних груп зумовлює й потенційну допустимість існування множинних соціальних ідентифікацій, які, пересікаючись одна з одною, можуть спричинити конфлікт, а наслідок – криза ідентичності. Відтак, пріоритетного значення набуває аналіз змістовних аспектів ідентичності засобами філософії права [42, с.60].

Як слушно зауважив Е. Еріксон (після 20-річного дослідження ідентичності), що «не може сформулювати остаточної дефініції цьому феномену. Єдиним перспективним способом смислового визначення ідентичності є з'ясування, в яких контекстах вона мала би застосовуватися (відчуття ідентичності, ідентичність як конфігурація, процес формування ідентичності тощо)» [43, с. 37].

Етимологічно поняття «ідентичність» (лат. *identificare* – ототожнювати) «у широкому розумінні визначають як співвідношення суб'єкта із самим собою» [44, с. 344].

3. Фрейд розглядав феномен ідентифікації, по-перше, як вияв зв'язку індивідуума з іншою особистістю, по-друге, як механізм формування та

функціонування певної групи, спільноти. Мислитель аргументовано переконував на значимості ідеального «Я» (точніше соціального «Я», адже основним імпульсом його формування є вплив суспільства). Він акцентував, що ідеальне «Я» як найвища інстанція еволюції індивідуума є одночасно і причиною, і наслідком його соціального само ототожнення та соціалізації, а також гарантією оперативного виконання соціальних функцій [45]. Це означає, що, якщо на надіндивідуальному рівні у повній відповідності з принципом симетрії спрацьовує здебільшого надіндивідуальна (колективна) сутнісна ідентичність, то на міжособистісному рівні або в ситуації екзистенційного виклику індивідууму переважне значення має індивідуальна сутнісна ідентичність.

Як вважає В. Давидюк, «аналогічні уявлення про структуру ідентичності, яка має дві основні складові (індивідуальну та соціальну), є характерним для більшості наукових розвідок, що присвячені даній проблематиці. Водночас існує більш ґрунтовна деталізація, яка переважно стосується соціальної її складової, а критерієм виступають певні види соціалізації. Зокрема, йдеться про формування правової, релігійної, етнічної, професійної, статево-рольової та іншої ідентичності особистості. Також в якості підстави для виокремлення різних видів ідентичності враховується загальний рівень її сформованості» [42, с.63].

Усвідомлення й утвердження своєї особистісної неповторності – атрибутивна особливість кожної людини. Проте, як слушно зауважує Л. Нагорна, «не меншою мірою людина прагне до ототожнення себе із прийнятими у певній групі еталонами. У такий спосіб вона захищає власний життєвий простір від усього небажаного» [46, с. 13]. Окрім того, «цінності, які формують ідентичність, закорінені як у свідомості, так і в підсвідомості людини, які у своїй основі вони є колективними» [46, с. 18].

Таким чином, концепт ідентичності, на думку В. Давидюк, «не є ні очевидним, ні гомогенним конструктом, що має беззаперечний смисл і цінність у різних соціокультурних контекстах. Постійний та різносторонній

інтерес до феномену ідентичності дає підстави стверджувати про незавершеність та відкритість дискурсу про ідентичність як категорію філософсько-правової науки. Тому на сьогодні постає нагальна потреба у визначенні перспектив подальших досліджень у цьому напрямі, насамперед через дослідження двох аспектів: по-перше, методик визначення та оцінки феномену ідентичності у малих та великих соціальних групах в умовах зростаючого рівня правової та соціальної поляризованості та недовіри до різних суспільних інститутів (державних, правових, суспільних) та реалізацію соціально вагомих рішень, тобто переведення риторики про ідентичність з індивідуально-психологічного на соціально-культурний та національний рівень; по-друге, вироблення підходів до розрізнення «справжньої» ідентичності, її аутентичного виміру від «ситуативних» ідентичностей в умовах опортунізму атомізованих суспільств, прикладом якого є нині Україна» [42, с.64].

Зростання інформаційної насиченості практично всіх сфер соціуму, глибокі зміни моделей соціальної організації і співпраці завдяки широкому розповсюдженню гнучких мережевих структур говорять про певні трансформаційні процеси в соціальній системі, що виражаються в її здатності до самоорганізації, виходу на новий рівень, формування і реалізації образу нової соціальної реальності насправді не тільки в своїй уяві, але і за допомогою комп'ютерних технологій у віртуальному середовищі. У зв'язку з цим питання моделювання соціальної реальності набувають найбільшу актуальність, оскільки містять в собі акцент на прогнозування майбутнього. Виступаючи головним епістемологічним стрижнем пізнання соціальної реальності, моделювання в сучасній філософії науки розглядається як метод, який широко використовується на обох рівнях, як на емпіричному, так і на теоретичному [47, с.50].

Досить цікаві та доречні думки має В.В. Огорокова з приводу дослідження моделювання як методу пізнання соціальної реальності, яке являє собою імітацію реально існуючої системи, конструюючи при цьому

модель як її аналог, в якій відтворюється її організація функціонування. Крім того, моделювання охоплює широкий спектр сфер, що робить неможливим розглядати його лише в руслі теорії відображення як образ та інше. Здатність до заміщення пізнаваного об'єкту, наявність чітких правил переходу від інформації про моделі до інформації про об'єкт і здатність давати інформацію, яка допускає досліду перевірку розширюють сферу застосування моделювання, ускладнюють його методологічний апарат. Головну увагу дослідників зосереджується на лінії об'єкт (реальність) – модель, що розкриває специфіку взаємовпливу одного елемента на інший, формування завдань моделювання при конструюванні аналога.

1. Гносеологічний аналіз моделювання дозволяє виявити елементи, що представляють його основу, їх ланцюг взаємозв'язку, що дозволяє в свою чергу сучасним ученим виділяти види моделювання, відповідно його етапи. Дана позиція вбачає в моделюванні рішення триєдиного завдання. Спочатку ті чи інші характеристики системи – об'єкта – відтворюються на моделі. Потім модель як сукупність відображених або відтворених характеристик системи оригіналу всебічно досліджується, результатом чого є отримання нових знань про ці характеристики, а нерідко і про систему в цілому. І, нарешті, знання, отримане на моделі, переноситься на оригінал, в результаті чого знання про систему-оригіналі збагачується, поглиблюється і розширюється. Так, вивчення рис реальної системи свідомо припускає виділення тих з них, які повинні і можуть бути змодельовані (перша стадія передбачає другу). Моделюються ті властивості, які можуть бути досліджені ефективніше, ніж на оригіналі (другий етап передбачає перший). На моделі досліджуються ті властивості, які можуть бути потім екстраполювати на оригінал.

2. Моделювання тісно пов'язане з такими категоріями як абстракція, аналогія, гіпотеза та інші. Процес моделювання обов'язково включає і побудову абстракцій, і конструювання наукових гіпотез. Головна особливість моделювання в тому, що це метод опосередкованого пізнання за допомогою

об'єктів заступників. Модель виступає як своєрідний інструмент пізнання, який дослідник ставить між собою і об'єктом і з допомогою якого вивчає цікавить його. Саме ця особливість методу моделювання визначає специфічні форми використання абстракцій, аналогій, гіпотез, інших категорій і методів пізнання.

3. Проективна функція моделювання є основною, оскільки будь-яке моделювання виступає певною проекцією, має прогностичні риси. Особливо яскраво це проявляється в моделюванні соціальних процесів, яке часто пов'язується з проектуванням майбутнього соціуму в якій-небудь сфері, оскільки моделювання це в першу чергу експеримент. Модель імітує соціальну реальність, однак це не просто імітація, а певний прогрес, вихід на якусь нову ступінь [47, с.52-53].

Феномен ідентичності та правове моделювання – це важлива та багатогранна тема, яка охоплює зв'язок між особистісною, соціальною і правовою ідентичністю та процесами правового регулювання, а також роль правових моделей у розумінні і формуванні цих ідентичностей. У правових дослідженнях ідентичність розглядається як ключовий елемент, що визначає не лише індивідуальний статус особи в суспільстві, а й її правовий статус, права та обов'язки.

Дивлячись у майбутнє, можемо сформулювати наступні перспективи правового моделювання та ідентичності:

З огляду на соціально-політичні зміни та розвиток технологій, правове моделювання буде відігравати важливу роль у розв'язанні проблем, пов'язаних з ідентичністю:

Цифрова ідентичність: У майбутньому проблема захисту цифрової ідентичності (особливо в контексті онлайн-активності, блокчейн-технологій, біометрії) стане однією з головних для правового регулювання.

Ідентичність в умовах глобалізації: Розвиток глобальної економіки та інтернаціоналізація правових норм вимагатимуть розробки нових моделей,

які враховують багатокультурність і змішування ідентичностей на глобальному рівні.

Феномен ідентичності є важливим елементом сучасного правового аналізу, оскільки він безпосередньо пов'язаний з правами особи та її правовим статусом. Правове моделювання є потужним інструментом, який дозволяє з'ясувати, як право регулює ідентичність, як впливає на її формування та як реагує на зміни в соціальному середовищі.

Висновки до розділу 2

Підводячи підсумки, слід зауважити, що моделювання в праві, з філософської точки зору, стосується створення абстрактних концепцій і теоретичних конструкцій, які допомагають зрозуміти, інтерпретувати та передбачати правові явища. Воно включає аналіз правових норм, судових рішень, правових інститутів, а також соціальних, економічних і політичних контекстів, у яких ці явища відбуваються.

Ключові філософські аспекти моделювання в праві:

1. *Моделювання як інструмент пізнання:* у праві, як і в інших дисциплінах, моделювання використовується для спрощення складних реалій і систем. Це дозволяє теоретично уявити, як працює правова система або як вона могла б змінитися, якщо змінити певні умови чи принципи.

2. *Нормативне моделювання:* У праві моделювання часто застосовується для створення нових правових норм чи інститутів. Це передбачає визначення певних «ідеальних» структур, таких як модель правосуддя або правової держави, що є основою для аналізу реальних правових систем і розробки рекомендацій щодо їх реформ.

3. *Природа правових систем:* Моделювання в цьому контексті виступає як засіб для вивчення цих двох підходів, допомагаючи розробити оптимальні моделі правопорядку.

4. *Етика і цінності в правовому моделюванні:* Вибір моделей може бути обумовлений етичними переконаннями, соціальними та політичними ідеалами. Вибір ідеальної моделі правопорядку завжди передбачає моральний вибір і може викликати філософські дебати про «правильнее» і «справедливее» у праві.

5. *Теоретичні моделі в юридичній практиці:* Моделювання у праві має практичне значення, оскільки дозволяє прогнозувати правові наслідки певних дій чи змін у законодавстві. Філософи права розглядають це як

спробу поєднати теорію і практику, застосовуючи абстрактні моделі для вирішення конкретних правових проблем.

6. *Проблема ідеальності моделей:* Філософи також ставлять питання про доцільність та обмеження моделей у праві. Чи можуть правові моделі, які побудовані на ідеальних умовах, відповідати реальним, непередбачуваним і часто хаотичним соціальним процесам? Це питання викликає дискусії між теоретичними концепціями правопорядку і реальними можливостями правової системи в конкретних історичних і соціальних умовах.

Таким чином, моделювання в праві є не тільки методологічним інструментом, а й філософським питанням, що стосується сутності права, його етики та здатності відповідати на соціальні виклики.

Правове моделювання як метод сучасних правових досліджень є важливим інструментом для теоретичного аналізу, прогнозування та розробки правових систем, норм і практик. Це процес створення абстрактних, спрощених моделей правових явищ, які дозволяють дослідникам з'ясувати механізми функціонування права, взаємодію правових норм і соціальних процесів, а також виявити потенційні наслідки змін у правовій системі.

Правове моделювання є важливим методом сучасних правових досліджень, який дає можливість не лише досліджувати існуючі правові реальності, а й прогнозувати майбутні зміни в правовій сфері. Це допомагає створювати ефективні правові моделі, які можуть бути використані для вдосконалення правової системи, розробки нових правових норм і оцінки їх впливу на суспільство.

РОЗДІЛ III. ДЕЯКІ ВИДИ ПРАВОВОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ПРАВОВІЙ СФЕРІ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ У ПІЗНАННІ ПРАВОВИХ ЯВИЩ

3.1. Правове моделювання у правоохоронній сфері України

Одним з неодмінних елементів боротьби зі злочинами є процеси планування правоохоронної діяльності, які є за своєю методологією досить складними, системно-структурними процесами, що реалізуються шляхом використання різних методів, досить значуще місце, серед яких займають методи теоретичного та емпіричного моделювання. Важливе значення методи моделювання мають при дослідженні злочинних проявів, що характеризуються високим ступенем латентності і здатності нанесення істотної шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законом, інтересам особистості, авторитету державної влади. Як такого роду суспільних небезпечних діянь одними з найважливіших є прояв організованої злочинності.

У цей динамічний час, коли все більшого розвитку набирають тенденції до зближення інтересів різних держав для спільного вирішення проблем у найважливіших сферах їх життя з урахуванням глобальних процесів, що відбуваються в світі, та потреб забезпечення сталого правопорядку як у міжнародному масштабі, так і в середині окремих країн модельна правотворчість з особливою переконливістю доводить свою доцільність. Вона є дійовим інструментом на шляху утворення узгодженого міждержавного правового простору, який сприяв би всебічному розвитку правоохоронних та інших зв'язків між різними країнами, плідно впливав би на розвиток прогресивних процесів не тільки в їх зовнішніх відносинах, а й у внутрішньодержавному житті, забезпеченні правових реалій життя і діяльності людей.

На думку С. Горьова, «моделювання як науковий інструмент при використанні його на практиці правотворчості є настільки ж перспективним,

як і складним. Це пов'язано насамперед з багатофакторністю соціально-правових явищ і процесів, наявністю суб'єктивного чинника, що зумовлює їх стохастичність (випадковість), через що моделі часто мають не стільки детерміністський, скільки стохастичний характер, до того ж чинники і умови, що визначають такі явища, складаються переважно з якісних ознак, які складніше піддаються кількісному описові, ніж природні процеси. І нарешті, соціально-правові явища і процеси зазнають постійних змін, які не завжди можуть враховуватися в межах однієї моделі» [48, с. 26].

Як зазначає у своєму дослідженні О. Мурашин, за останні роки метод моделювання привернув пильну увагу юридичної науки, оскільки інтенсивне застосування моделей відкриває більш ефективний шлях вироблення правових актів [49, с.33].

Центральне місце у правовому моделюванні посідає модельний правовий акт. Це документ рекомендаційного характеру, в якому містяться типові норми, що дають нормативну орієнтацію для законодавця. Він не є обов'язковим для законодавчих органів, а покликаний перш за все виконувати функцію певного нормативно-орієнтуючого стандарту.

Світовий досвід свідчить, що правове моделювання і особливо розробка модельних правових актів потрібна насамперед у сфері боротьби з економічними злочинами, а також у іншій правоохоронній діяльності. Адже там, де є незаконний обіг товарів та послуг, необхідно створювати ідентичне кримінальне, митне, податкове законодавство країн-учасників інтегративних економічних зв'язків.

Водночас, слід усвідомлювати, що правове моделювання – це не тільки елемент законотворчого процесу, а й серйозна теоретикоприкладна наука, яка формується виходячи безпосередньо з практики та вимог життя, спираючись на величезний обсяг знань, накопичених усім цивілізованим людством досвід минулого [50, с. 102-104].

Серед модельних правових актів пальма першості безумовно належить законові, який найбільш глибоко повно і всебічно орієнтує законодавців у

національній правотворчості. Текстуальне і структурно оформлений модельний акт являє собою закон у традиційному розумінні, прийнятому в державах континентальної правової сім'ї. Тут чітко викладення змісту поєднується з логічною постатейною побудовою. Це означає, що модельний правовий акт може бути запропонований до розгляду у національних парламентах. Однак на практиці парламентарі далеко не завжди у своїй законотворчій діяльності враховують тексти модельних актів, вони часто не відіграють роль зразка, на який би орієнтувався законодавець.

Пропозиції законодавчих рекомендацій у вигляді модельних законів спираються на багату практику інтеграції у європейських країнах. Але там порядок їхньої підготовки, як і впровадження, суттєво відрізняється від того, який склався в Україні.

У європейських державах метою таких законів (вони називаються зразковими, типовими, рекомендаційними тощо) є внесення змін у національне законодавство, причому ці зміни повинні бути однаковими для всіх держав і розглядаються парламентами у повному обсязі, а якщо і мають якісь відмінності, то мінімальні. Там інакше розставлені акценти в процедурі їхньої підготовки.

У європейських державах основна робота з підготовки цих законів покладена на інтеграційні органи, які готують акти з таким ступенем їхньої узгодженості, щоб «перетворення» їх в акт національного законодавства проходило без внесення суттєвих поправок до них.

Для України, у зв'язку з прийнятим курсом на гармонізацію національного законодавства з європейським правом, постає питання відповідності її правового простору правовому простору Європейського Союзу, у цьому випадку можна говорити про взаємодоповнення процесів уніфікації законотворчої діяльності у рамках двох міжнародних організацій як доцільність більш активної участі України в розробці модельних правових актів та підготовці рекомендаційних правових актів у рамках Ради Європи.

Діяльність Міжпарламентської Асамблеї та її структур, зокрема розробка модельних законів відповідними фахівцями, ефективного використання кадрового потенціалу— оптимальний варіант спільних підходів до правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності.

Як свідчить накопичений досвід з підготовки модельних правоохоронних законів, то слід зазначити, що їхнє запровадження у національному законодавстві є досить складною справою. Тут не може бути поспішності й копіювання готових текстів, потрібної нормативної однаковості. Необхідно ретельно зважувати потреби у майбутньому законодавчому регулюванні правоохоронної діяльності, враховуючи існуючі реальні умови та зацікавленість у прийнятті відповідних законодавчих актів. Реагування законодавчого органу на модельний правоохоронний акт може бути різним – урахування, розгляд, ігнорування, використання, схвалення. Разом з тим практика застосування модельної законотворчості у правоохоронній сфері свідчить на її безумовну користь. [50, с.106, 107].

На думку І. О. Шмаріна, «в умовах гармонізації вітчизняного кримінального законодавства з європейськими стандартами, особливо у випадках запровадження нових кримінально-правових норм, нагальним завжди поставало питання визначення об'єктивних та оптимальних санкцій за скоєні суспільно небезпечні діяння» [51, с. 326].

При цьому, вирішення загальнотеоретичних аспектів встановлення ступеня караності суспільно небезпечних діянь нерозривно пов'язано із поняттями і категоріями, що визначають певний рівень наукових знань із даної проблематики, одночасно відображаючи їх логіко-семантичну організацію [52, с. 97].

Крім того, заслуговує на увагу дослідження В. Негребецького, в якому автор аналізує можливості та виявляє ролі та специфіки використання методу моделювання у перевірці показань на місці скоєння правопорушення та розробці на цій основі практичних рекомендацій для слідчих органів України. Перевірка показань на місці надає широкі можливості використання

методу моделювання, оскільки за своїм змістом ця слідча дія передбачає відтворення обстановки й обставин події, при цьому нерідко виникає необхідність відтворювати послідовність дій учасників події, механізм їх взаємодії, елементи обстановки, зовнішнього вигляду учасників події тощо.

У перевірці показань на місці оціночній діяльності слідчого притаманна своя специфіка, яка пов'язана із тим, що такої оцінки зазнає уявна модель події на підставі показань особи, які перевіряються. Така модель є інформаційно-ймовірнісною, тому що за змістом вона представлена даними, які необхідно уточнити й перевірити. За своєю структурою вона складається із взаємозалежних чуттєво-наочних образів уже сприйнятих елементів обстановки й логічних побудов. Якщо слідчий раніше не сприймав обстановки місця події, де проводиться перевірка, то на основі одних лише показань відтворити модель злочинної події досить складно. Під час проведення перевірки показань слідчий сприймає реальне місце, предмети, сліди, а також пояснення й дії особи, показання якої перевіряються. При цьому уявна модель доповнюється сприйнятими образами справжньої обстановки, а також поясненнями й діями цієї особи. Відбувається поступовий перехід від моделі інформаційно-ймовірнісної до моделі інформаційно-достовірної. Одночасно слідчий зіставляє отриману інформацію з уявною моделлю події, що перевіряється. У результаті цього остання оцінюється з погляду відповідності дійсній обстановці на місці події. Протиріччя, неточності й незрозумілості в показаннях усуваються. Таким чином, перевірка уявної моделі полягає в усуненні з неї інформації, яка не відповідає обстановці на місці, й оновленні моделі знов отриманою інформацією.

Перспективне моделювання знаходить своє вираження в уявленнях слідчого щодо способів досягнення завдань розслідування, отримання достовірного знання про подію злочину та фіксується в плані розслідування.

Моделювання використовується як під час підготовки, так і безпосередньо під час проведення цієї слідчої дії. У комплексі з іншими

методами, моделювання дозволяє провести оцінку вірогідності показань, що перевіряються. Даний метод може мати домінуюче значення тоді, коли для перевірки показань необхідно відновити матеріальну обстановку або механізм взаємодії людей, предметів, і це виявляється в тактиці слідчої дії через застосування тактичних прийомів. Останні доцільно використовувати в системі. Існує необхідність формування таких систем тактичних прийомів (наприклад, систем тактичних прийомів, спрямованих на відновлення матеріальної обстановки, механізму взаємодії учасників події). Саме завдяки цілісності і взаємозв'язку окремих тактичних прийомів у системі остання здатна забезпечити реалізацію кінцевої мети слідчої дії – перевірку показань підозрюваного (потерпілого, свідка) [53, с. 169-170].

Загалом, правове моделювання у правоохоронній сфері є важливим інструментом для теоретичного та практичного вдосконалення правоохоронних органів, їхніх функцій, процесуальних процедур та взаємодії з іншими елементами правової системи. Водночас правове моделювання дозволяє не тільки оптимізувати існуючі механізми, але й створювати нові правові моделі для вирішення актуальних проблем у сфері правопорядку.

Правове моделювання в цій сфері передбачає створення теоретичних конструкцій, які описують організацію, функціонування і взаємодію різних правоохоронних органів, а також їхні процесуальні функції. Такі моделі мають на меті вивчити, як оптимізувати структуру правоохоронної системи, покращити взаємодію між її інститутами і, зокрема, забезпечити ефективне виконання завдань із охорони правопорядку.

До методів правового моделювання в правоохоронній сфері можна віднести:

- *Нормативно-теоретичне моделювання*: Цей метод передбачає розробку моделей правових норм та інститутів, які повинні регулювати різні аспекти правоохоронної діяльності. Це може бути розробка нових процесуальних норм, створення моделей судового розгляду справ або вдосконалення існуючих.

- *Емпіричне моделювання*: Використання реальних даних, дослідження статистики, результатів роботи правоохоронних органів для побудови моделей, які максимально точно відображають правову реальність і можуть бути застосовані для прогнозування розвитку ситуацій в майбутньому.

- *Системний підхід*: Аналіз правоохоронної сфери як цілісної системи, вивчення взаємодії різних інститутів та елементів цієї системи, що дозволяє побудувати ефективні моделі функціонування правоохоронних органів.

- *Порівняльне моделювання*: Вивчення різних моделей правоохоронних органів в різних країнах для виявлення найкращих практик, які можуть бути адаптовані до національної правової системи.

Підсумовуючи, можна зазначити деякі переваги та обмеження правового моделювання у правоохоронній сфері. А саме, до переваг належить: *удосконалення правової системи*, при якому моделювання дозволяє систематично та виважено оцінювати й удосконалювати різні аспекти роботи правоохоронних органів, надаючи практичні рішення для вирішення існуючих проблем; *прогнозування наслідків*, при якому створення моделей допомагає прогнозувати правові наслідки різних змін у законодавстві чи практиці роботи правоохоронців; *підвищення ефективності*, де моделювання дозволяє розробляти більш ефективні стратегії роботи правоохоронних органів, а також знижувати рівень помилок і зловживань у правоохоронній діяльності.

До числа обмежень можна віднести: *необхідність адаптації моделей до реальних умов*: моделі не завжди можуть повноцінно відобразити всі аспекти реальних ситуацій, оскільки правоохоронні органи працюють у дуже динамічному середовищі; *правова і соціальна складність*: моделювання правоохоронних органів у складних соціальних і політичних контекстах може бути ускладнене через численні фактори, такі як корупція, політичний тиск чи соціальні нерівності.

3.2. Правове моделювання державного регулювання банківської системи України

Правове моделювання міжнародного регулювання банківської системи – це ключовий інструмент для створення ефективних і стабільних фінансових систем, які можуть працювати в умовах глобалізацій та інтеграції світових ринків. Цей процес включає в себе аналіз, проектування та впровадження правових механізмів, які забезпечують прозорість, надійність і стійкість банківської діяльності на міжнародному рівні.

Узагальнене визначення моделюванню соціально-економічних систем національної економіки надає М.В. Прокопенко, згідно якого, це «побудова спрощеного образу для дослідження властивостей, прогнозування, планування та проведення сценарних розрахунків наслідків управлінських рішень. Відповідно до класичного визначення, моделювання це процес відображення реального (або запланованого) функціонування системи за допомогою спеціальної методології та інструментарію. Моделювання соціально-економічних систем здійснюється за допомогою логічного чи математичного опису компонентів та функцій, що відображають суттєві властивості системи» [54, с.170].

У загальному вигляді у сфері моделювання фондових ринків, на сьогодні залишається актуальною проблема формування сучасного адекватного науково-методологічного апарату, який дозволив би досліджувати новітні тенденції трансформації моделей фінансового і фондового ринків, аналізувати модифікацію структурних взаємозв'язків між елементами моделей, а також прогнозувати динаміку цих трансформацій для вироблення стратегій досягнення макроекономічної рівноваги і збалансованості в умовах перманентних глобальних турбулентностей і криз. Під впливом сучасних процесів мережевізації, цифровізації і технологізації глобальної інвестиційної індустрії [55, с.66] очевидним трендом наразі постає дифузія усталених ринкових моделей з формуванням на цій основі

якісно нових характеристик і ознак, що також обумовлює потребу у дослідженні феномену перманентної трансформації моделей фондового ринку.

Очевидно, що цей методологічний підхід, який є предметом дослідження М. Бурмака, з певними варіаціями може бути використаний для моделювання та прогнозування інших соціальноекономічних систем, які функціонують на засадах ринку та ринковості, із застосуванням прийомів узагальнення, абстрагування, систематизації, класифікації і упорядкування. Поява нових ресурсів (функціоналу) при переході від однієї моделі до іншої стимулює трансформаційний характер розвитку ринку, в рамках якого обов'язково використовуються елементи попередніх видів моделей [56, с.62-63, 76].

Ю.В. Коляда вважає, що можливість та доцільність застосування моделювання для дослідження процесів державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки визначається тим, що моделювання – це особливий процес, що виступає як особлива форма опосередковування між досліджуваними об'єктами та суб'єктами дослідження, де в якості такого опосередкування виступає модель [57, с. 119].

При цьому, основне призначення такої моделі є заміна в процесі отримання інформації самого об'єкту, з метою недопущення непередбачених наслідків, які можуть виникнути в процесі моделювання, та які неможливо виправити з погляду об'єктивно існуючих умов досліджуваної економічної динаміки. Однак, проведення такого моделювання для дослідження процесів державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки повинне: з одного боку, - враховувати спрямованість упроваджених різноманітних заходів з державного регулювання банківською системою з урахуванням стану функціонування як банківської системи, так й національної економіки, що дозволяє говорити про доцільність застосування відповідного моделювання за функціональною спрямованістю

досліджуваного, з іншого, – визначати можливість дієвого застосування результатів проведеного моделювання, що обумовлює розглядати таке моделювання в розрізі розробки правових норм та законів щодо корегування процесів державного регулювання впливу банківської системи на національну економіку.

Отже, приходимо до необхідності розгляду функціонально-правового моделювання процесів державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки. Функціонально-правове моделювання за визначенням К. Г. Волинка виступає як логічне продовження частково-наукового методу моделювання, який дозволяє розкрити методологію теорії держави та права, а також дослідити державно-правові явища, процеси та інститути на їх моделях та спрямований на відтворення механізму дії держави і права, процесів правового регулювання [58, с. 27-35].

В умовах сучасних реалій економічна нестабільність стала доволі частим явищем. При дослідженні особливостей моделювання фінансової стійкості банку, Н.І. Волкова зауважує, що «коливання фінансових ринків провокують появу нових фінансових ризиків, що негативно впливають, як на банківську систему в цілому, так і на кожную банківську установу окремо. Тому, кожного дня банки повинні контролювати власні фінансові ризики задля збереження фінансової стійкості, прибутків, власного капіталу, платоспроможності, конкурентоспроможності та довіри клієнтів. Попри наявні наукові дослідження в частині забезпечення фінансової стійкості банківських установ банківська сфера очікує на впровадження нових методів в управлінні стійкістю, стабільністю та надійністю» [59, с.52-53].

Однак, виходячи з того, що функціонально-правове моделювання процесів міжнародного регулювання впливу банківської системи на національну економіку, враховує економічну складову застосованого різновиду моделювання, можна говорити й проте, що такий різновид моделювання є також продовженням частково-наукового методу моделювання, який дозволяє розкрити методологію загальної економічної

теорії, політичної економії та економічної теорії розвитку національної економіки з урахуванням їх правових аспектів. Таким чином, функціонально-правове моделювання дозволяє комплексно підійти до розв'язку питання із розкриття сутності процесів державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки. Зокрема:

- *функціональна складова відміченого моделювання* сприяє врахуванню можливих напрямів дії впливу зазначеного різновиду державного регулювання;

- *правова складова* допомагає, насамперед, визначити форми участі держави у цивільних правовідносинах, довести законність представництва держави у вигляді окремих регулюючих та контролюючих органів з приводу упровадження заходів з державного регулювання банківською системою, обґрунтувати можливість та доцільність упровадження окремих правових норм, терміни їх дії.

При цьому, в якості конкретного результату функціонально-правового моделювання виступають модельні нормативно-правові акти та модельні закони, які спрямовані на врегулювання досліджуваних питань у майбутньому [38, с. 29], зокрема, щодо визначення напрямів та різновидів застосованих заходів з державного регулювання банківської системи. Інакше кажучи, функціонально-правове моделювання є тим методом моделювання, який поєднує в собі економічні та правові питання, що безпосередньо й розглядаються в такому різновиді моделювання.

Разом з цим, для забезпечення достовірності та надійності упровадженого різновиду моделювання необхідно особливу увагу звернути на властивості застосованої для такого процесу моделі, що може також враховуватися і як особливості упровадженого різновиду моделювання. Відповідна модель повинна бути адекватною та оперувати достовірною та об'єктивною інформацією.

Це цілком відповідає ключовим принципам із упровадження моніторингу при здійсненні різноманітних заходів з державного регулювання

банківською системою, а відтак – є основою проведення функціонально-правового моделювання. Водночас з цим, слід відмітити, що важливість врахування інформаційної відкритості побудованої моделі та її прозорість обумовлює безповоротність часу в межах процесу державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки.

Як вдало, зокрема, підкреслює у своєму дослідженні С. А. Матійко це означає, що розвиток економіки та її ускладнення не повинні бути пов'язані з дозволом типу «спочатку поруйнуємо старе, потім створимо нове» [60].

При цьому, поєднання економічної та правової складової процесу державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки повинне базуватися на узагальненні реальних досліджуваних даних, множині їх вибору з погляду окремих напрямів функціональної спрямованості державного регулювання банківської системи та відповідно сформованих впливів за різною функціональною спрямованістю розвитку національної економіки.

У свою чергу, це може забезпечити як наявність конкурентного ринку банківських послуг, так й існуюча відтворювальна та інституційна структура національної економіки.

Поряд з цим, застосована модель у функціонально-правовому моделюванні повинна відображати можливу динаміку зміни різних показників функціонування банківської системи та секторів національної економіки відповідно до упроваджених заходів з державного регулювання банківської системи. Це дозволяє визначити змістовність модельних нормативно-правових актів та модельних законів, які мають бути упровадженні з часом та які мають вдосконалити не лише існуючі заходи з державного регулювання банківської системи, а й покращити значимість впливу такого регулювання на сталість розвитку національної економіки.

Однак, при цьому треба також розуміти, що така модель повинна враховувати низку статичних оцінок, які й розкривають наступну динаміку сформованих впливів з державного регулювання банківської системи на

розвиток національної економіки. Досліджувану модель при функціональноправовому моделюванні процесів державного регулювання впливу банківської системи на розвиток національної економіки слід визначити також як імперативну [61, с.90-91].

Відповідним чином в даному контексті можна зазначити думку С.В. Глобенко про те, що «моделювання публічного управління захистом інформаційного простору в сучасному світі є однією з ключових проблем з огляду на постійний розвиток, удосконалення технологій, геополітичну нестабільність і зростання та урізноманітнення загроз. Практикоорієнтований підхід, обґрунтований з урахуванням набутого досвіду, дає змогу аналізувати сценарії загроз, передбачати їхні наслідки та відшуковувати ефективні методи і способи реагування на сучасні виклики, які стоять перед державою в контексті забезпечення її національної безпеки, та захищати відповідним чином національні інтереси» [62, с.67].

Основні аспекти правового моделювання міжнародного регулювання банківської системи включають:

1. *Визначення правових норм та принципів*: Розробка законодавчих норм, які регулюють діяльність банків, встановлюють вимоги до капіталу, управління ризиками, ліквідності та фінансової звітності. Законодавство зазвичай визначає загальні принципи роботи банківських установ і встановлює правила ліцензування та припинення діяльності.

2. *Функції регуляторних органів*: Ключову роль у регулюванні банківської системи відіграють регулятори, такі як центральний банк та спеціалізовані наглядові органи. Їхні функції включають видачу ліцензій, моніторинг діяльності банків, здійснення наглядових перевірок та накладення санкцій за порушення. Регулятори також відповідають за реалізацію політики макропруденційного нагляду, що спрямована на запобігання системним ризикам.

3. *Нагляд та контроль*: Включає механізми нагляду за фінансовим станом банків, оцінку їхньої платоспроможності та дотримання нормативних

вимог. На цьому етапі використовуються інструменти стрес-тестування, аналізу фінансової звітності та оцінки банківських ризиків.

4. *Регулювання банківських ризиків*: Для запобігання фінансовим кризам держава встановлює певні вимоги до управління ризиками. Це включає вимоги до капіталу, коефіцієнтів ліквідності, дотримання норм фінансової прозорості та управління кредитними, операційними та ринковими ризиками.

5. *Механізми захисту прав споживачів*: Закони щодо захисту прав споживачів фінансових послуг є важливим елементом у побудові стабільної банківської системи. Вони спрямовані на забезпечення прозорості інформації про продукти та послуги, захист депозитів і запобігання шахрайству.

6. *Антикризове регулювання та санація*: Включає правові інструменти для підтримки банків, які стикаються з фінансовими проблемами, зокрема заходи з рекапіталізації, реструктуризації боргу, а також процедури ліквідації банків. Антикризові механізми регулювання сприяють зниженню ризику системних криз і захисту економіки від негативних наслідків.

7. *Міжнародні стандарти та координація*: Багато країн, включно з Україною, інтегрують міжнародні стандарти (зокрема, Базельські норми) у національне банківське законодавство. Це забезпечує дотримання єдиних вимог до банківського регулювання, що підвищує стабільність фінансової системи в умовах глобалізації.

Правове моделювання міжнародного регулювання банківської системи сприяє створенню стійкого фінансового середовища, знижує системні ризики та забезпечує довіру до банківської системи на глобальному рівні.

Висновки до розділу 3

У філософській та спеціальній науковій літературі під моделюванням прийнято розуміти загальнонауковий метод пізнання, який полягає у вивченні об'єктивної реальності за допомогою об'єктів, що відображають (відтворюють) певні властивості та сторони цієї реальності. Основу моделювання складає принцип аналогії, що дозволяє переносити знання, отримані в ході вивчення моделі, аналізовані явища та процеси. Іншими словами, «модель виступає як заступник об'єкта, що дає інформацію про об'єкт, виступає проміжною ланкою між теорією та дійсністю, має змістовний характер.

Відносно основних завдань правового моделювання у правоохоронній сфері можна виокремити наступні:

- *Оптимізація функціонування правоохоронних органів*: моделювання дозволяє створювати оптимальні моделі взаємодії між різними правоохоронними структурами (поліцією, прокуратурою, судом, органами виконання покарань), а також з іншими державними і приватними установами, що можуть бути залучені до правопорядку.

- *Розробка ефективних процесуальних механізмів*: моделі можуть бути використані для створення або вдосконалення процесуальних норм, зокрема в сферах розслідування, затримання, арешту, допиту, судового розгляду, виконання покарань і т.д.

- *Прогнозування правових наслідків дій правоохоронних органів*: моделювання допомагає оцінити, як ті чи інші дії або зміни в правовій політиці можуть вплинути на правопорядок, права людини та ефективність правосуддя.

- *Забезпечення прав і свобод людини*: важливе завдання правового моделювання — це створення моделей, які забезпечують баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом прав і свобод громадян. Це особливо актуально в контексті боротьби з тероризмом, організованою

злочинністю, а також у питаннях захисту конфіденційності та недоторканності особистого життя.

Таким чином, правове моделювання в правоохоронній сфері є потужним методом для дослідження, розвитку та удосконалення правових норм, інститутів і процедур. Воно дозволяє не лише покращувати ефективність правоохоронних органів, але й забезпечувати баланс між забезпеченням правопорядку та захистом прав.

Що стосується правового моделювання міжнародного регулювання банківської системи, можна зробити висновок, що віно потребує балансу між необхідністю суворого нагляду за діяльністю банків та підтримкою їхньої економічної свободи. Ефективне правове регулювання зміцнює довіру до банківської системи, сприяє економічній стабільності та забезпечує захист інтересів усіх учасників фінансового ринку. Крім того, етапи правового моделювання включають в себе: аналіз міжнародного досвіду, оцінку національної специфіки, розробку правової моделі, імплементацію та моніторинг й удосконалення.

ВИСНОВКИ

Метод моделювання активно застосовується у сфері загальнотеоретичної юриспруденції. Механізм правового регулювання, механізм соціальної дії права, механізм захисту прав особи, склад правопорушення, склад правовідносини – ось лише деякі з моделей, добре відомих юридичній науці. Більше того, у правовій сфері наочно проявляються не тільки науково-пізнавальні, але практично прикладні аспекти моделювання, при чому будь-яка норма права, як відомо, є своєрідною моделлю регульованих відносин, а право загалом моделює стан необхідного правового ладу. Нормативно-упорядковані функції виконують і різноманітні юридичні конструкції (нормативні моделі договору, складу злочину або провини тощо), що є та елементом змісту чинного права, та об'єктом наукового юридичного пізнання.

Моделювання, таким чином, є важливим засобом пізнання, організації та впорядкування правової дійсності. Залежно від мети, сфери, використовуваної інформації та деяких інших параметрів воно може набувати різних форм, що необхідно враховувати, зокрема, при аналізі особливостей моделювання, що здійснюється у такій специфічній галузі наукової та практичної діяльності, як правова дійсність.

Підводячи підсумки, слід зауважити, що моделювання в праві, з філософської точки зору, стосується створення абстрактних концепцій і теоретичних конструкцій, які допомагають зрозуміти, інтерпретувати та передбачати правові явища. Воно включає аналіз правових норм, судових рішень, правових інститутів, а також соціальних, економічних і політичних контекстів, у яких ці явища відбуваються.

Ключові філософські аспекти моделювання в праві:

1. Моделювання як інструмент пізнання: у праві, як і в інших дисциплінах, моделювання використовується для спрощення складних реалій і систем. Це дозволяє теоретично уявити, як працює правова система або як

вона могла б змінитися, якщо змінити певні умови чи принципи. Таке моделювання сприяє кращому розумінню зв'язків між правовими нормами та їх соціальними наслідками.

2. Нормативне моделювання: У праві моделювання часто застосовується для створення нових правових норм чи інститутів. Це передбачає визначення певних “ідеальних” структур, таких як модель правосуддя або правової держави, що є основою для аналізу реальних правових систем і розробки рекомендацій щодо їх реформ.

3. Природа правових систем: Філософи права дискутують, чи є правова система більшою мірою «винаходом» людського розуму, чи вона є відображенням певних природних або соціальних принципів. Моделювання в цьому контексті виступає як засіб для вивчення цих двох підходів, допомагаючи розробити оптимальні моделі правопорядку.

4. Етика і цінності в правовому моделюванні: Вибір моделей може бути обумовлений етичними переконаннями, соціальними та політичними ідеалами. Наприклад, які принципи повинні лежати в основі правової системи? Чи повинна вона забезпечувати справедливість, свободу, рівність? Вибір ідеальної моделі правопорядку завжди передбачає моральний вибір і може викликати філософські дебати про «правильнее» і «справедливее» у праві.

5. Теоретичні моделі в юридичній практиці: Моделювання у праві має практичне значення, оскільки дозволяє прогнозувати правові наслідки певних дій чи змін у законодавстві. Філософи права розглядають це як спробу поєднати теорію і практику, застосовуючи абстрактні моделі для вирішення конкретних правових проблем.

6. Проблема ідеальності моделей: Філософи також ставлять питання про доцільність та обмеження моделей у праві. Чи можуть правові моделі, які побудовані на ідеальних умовах, відповідати реальним, непередбачуваним і часто хаотичним соціальним процесам? Це питання викликає дискусії між

теоретичними концепціями правопорядку і реальними можливостями правової системи в конкретних історичних і соціальних умовах.

Таким чином, моделювання в праві є не тільки методологічним інструментом, а й філософським питанням, що стосується сутності права, його етики та здатності відповідати на соціальні виклики.

Правове моделювання як метод сучасних правових досліджень є важливим інструментом для теоретичного аналізу, прогнозування та розробки правових систем, норм і практик. Це процес створення абстрактних, спрощених моделей правових явищ, які дозволяють дослідникам з'ясувати механізми функціонування права, взаємодію правових норм і соціальних процесів, а також виявити потенційні наслідки змін у правовій системі.

До основних аспектів правового моделювання відносять:

- *Суть правового моделювання:* Правове моделювання передбачає створення теоретичних конструкцій, які відображають важливі аспекти правової реальності. Моделі можуть бути абстрактними (ідеалізованими) або наближатися до реальних ситуацій, відображаючи різні аспекти правового процесу чи взаємодії правових норм і соціальних інститутів.

- *Цілі правового моделювання:* Моделювання допомагає досліджувати, як правові норми і інститути взаємодіють між собою в реальному житті, а також передбачити, як вони можуть змінюватися при зміні соціальних, економічних чи політичних умов.

- *Розробка нових правових інститутів:* Створення моделей нових правових інститутів чи норм, які ще не існують або потребують удосконалення. Це дозволяє випробувати різні варіанти розвитку правової системи та оцінити їх ефективність.

- *Оцінка правових наслідків:* Моделювання дає змогу прогнозувати, як певні зміни в законодавстві або правозастосовчій практиці можуть вплинути на суспільство.

Крім того, можна виокремити наступні *типи правових моделей*: моделі правових систем, тобто загальні теоретичні конструкції, які описують

організацію і функціонування правових систем у різних країнах чи в різних епохах. Вони можуть бути використані для порівняльного аналізу різних правових систем; моделі правових норм, тобто уявлення про те, як правові норми повинні взаємодіяти одна з одною, щоб забезпечити справедливість, ефективність та правопорядок; моделі правового процесу, тобто моделі, що описують процедури правосуддя, зокрема судочинство, адміністративні процеси чи правовий захист прав громадян; моделі правових конфліктів і рішень, які використовуються для прогнозування результатів правових спорів на основі різних варіантів поведінки учасників процесу.

До числа *методів правового моделювання* відносять: аналіз прецедентів, який характеризується вивченням існуючих судових рішень, які можуть слугувати основою для створення теоретичних моделей розвитку правової практики; *теоретичні конструкції*, сутність яких полягає у побудові абстрактних моделей, заснованих на нормативних актах, що дозволяють уявити взаємодію правових норм в ідеальних умовах; *емпіричні дослідження*, що полягають у використанні реальних даних для моделювання правових процесів на основі статистики, соціологічних опитувань або результатів правових експериментів.

До числа переваг правового моделювання відносять: *гнучкість*, при якій моделюванняч дозволяє створювати різні варіанти правових систем, що дають змогу дослідити різноманітні сценарії розвитку права; *прогнозування*, при якому моделі можуть бути використані для прогнозування можливих правових наслідків, що допомагає у розробці нових законодавчих ініціатив або в оцінці змін у правовій практиці; *теоретична ясність*, при якій моделі дозволяють створити чітке і зрозуміле уявлення про складні правові механізми, що сприяє кращому розумінню їх функціонування.

У процесі дослідження можна виокремити наступні приклади застосування правового моделювання:

- *Розробка нового законодавства*: наприклад, у процесі створення нових правових норм чи інститутів (як у випадку з правами людини, екологічним

правом, цифровим правом) юристи використовують моделі для того, щоб перевірити, як ці норми можуть працювати на практиці та які наслідки вони матимуть для суспільства.

- *Аналіз правових реформ*: Моделювання допомагає передбачити наслідки реформ у правовій системі, зокрема у системах правосуддя або адміністративних процедурах.

При дослідженні питання правового моделювання в правоохоронній сфері, можна навести наступні приклади:

- *Моделі реформування поліції*: У багатьох країнах на основі правового моделювання були розроблені нові моделі організації поліції, що враховують не лише ефективність забезпечення правопорядку, а й захист прав людини, підзвітність поліції перед громадськістю.

- *Моделі взаємодії з громадськістю*: Розробка моделей, які допомагають поліції і судовим органам краще взаємодіяти з громадянами, забезпечити довіру населення до правоохоронних органів. Наприклад, моделі відкритих поліцейських звітів, практики громадського контролю за поліцією.

- *Моделі правового регулювання антикорупційної діяльності*: Розробка моделей, що передбачають боротьбу з корупцією у правоохоронних органах, судовій системі та інших державних структурах. Це включає в себе як зміни в законодавстві, так і створення внутрішніх механізмів контролю та підзвітності.

- *Моделі судової реформи*: Моделювання різних варіантів судового процесу, розподілу функцій між судовими інстанціями, механізмів оскарження рішень, а також нових форм судового контролю за діяльністю правоохоронців.

Правове моделювання в правоохоронній сфері є потужним методом для дослідження, розвитку та удосконалення правових норм, інститутів і процедур. Воно дозволяє не лише покращувати ефективність правоохоронних органів, але й забезпечувати баланс між забезпеченням правопорядку та захистом прав.

В свою чергу правове моделювання міжнародного регулювання банківської системи потребує балансу між необхідністю суворого нагляду за діяльністю банків та підтримкою їхньої економічної свободи. Ефективне правове регулювання зміцнює довіру до банківської системи, сприяє економічній стабільності та забезпечує захист інтересів усіх учасників фінансового ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костенко О. М. Основне питання правознавства з позиції соціального натуралізму. О. М. Костенко. Проблеми філософії права. 2003. Т. 1. С. 72-77.
2. Борщевський І.В. Правове мислення як явище правової дійсності та його взаємозв'язок із юридичним пізнанням. Борщевський І.В., Гринь О.Д. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип.65. С. 21-25.
3. Гарасимів Т.З. Правове пізнання: антропологічний дискурс. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. №850. С. 156-161.
4. Розеншток-Хюсси О. Прощание с Декартом. О. Розеншток-Хюсси. *Вопросы философии*. 1997. № 8. с. 143.
5. Історія філософії: підручник / за ред. В. І. Ярошовця. К. Видав.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. 667с.
6. Сепетий Д. П. Критичний раціоналізм Карла Поппера: пізнання шляхом спроб і помилок, припущень і спростувань. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 40. 2010. С. 77–80.
7. Кравець А.Ю. Синергетична методологія та приронічно-наукове пізнання як чинники прогнозування наукової новизни політологічних досліджень. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*. 2022. Vol. 5. Iss1. С.90-97.
8. Простова О.І. Інноваційні методи маркетингових комунікацій та перспективи їх використання в політичній практиці. 2012 [Електронний ресурс]. URL:
<https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2012/197-185-5.pdf> (дата звернення: 10.10.2024)

9. Скуріхін С.М. Правове мислення: поняття та підходи класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. №41. том.1. С.25-28.
10. Орлова О.О. Інтерпретація поняття «правове мислення». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №2. С.72-77.
11. Лук'янова Г.Ю. Правове пізнання як основа праворозуміння. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. №18. Т.1. С.7-10.
12. Івакин О. А. Діалектична філософія : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2003. С. 161-164.
13. Ющик О.І. Діалектика в методології пізнання права. *Правова держава*. 2017. Вип.28. С.97-105.
14. Семигіна, Т.В. Глокалізація політичних процесів: синергетика глобального і локального. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2012. Вип. 134. С.23-26.
15. Комаха Л.Г. Наукове пізнання в аргументах «методологічного анархізму». *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2016. Вип.3-4. С.169-177.
16. Шевченко А.Є. Ціннісні детермінанти пізнання права як складова правового прогресу. *Альманах права*. 2016. Вип.7. С.44-47.
17. Ющик О.І. Методологічна парадигма наукового пізнання права. *ScienceRise Juridical Science*. 2017. №2. С.14-20.
18. Дудченко В. В. До питання про емотивну природу права. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса : Юридична література, 2016. С. 50–52.

19. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції : монографія [Ю. М. Оборотов, А. П. Овчиннікова, В. В. Завальнюк та ін.] ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2019. 420 с.
20. Akker, van der R. Metamodernism. Historicity, Affect and Depth after postmodernism. [V. M. Lypka (transl.) from English; introduction article A. V. Pavlov]. Lviv: RIPOЛ classic. 2020. P. 85–90.
21. Стеценко С. Праворозуміння: співвідношення теорії та юридичної практики. *Право України*. 2010. № 4. С. 176–181.
22. Пасечник О. Метамодерністське праворозуміння як рефлексія коливань пізнання сучасного права. *Юридичний вісник*. 2022. №2. С. 16-22.
23. Оборотов Ю. М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права. *Право України*. 2010. № 4. С. 49–55.
24. Тімуш І. Синтезоване праворозуміння: комунікативно-філософський аспект. *Юридична Україна*. 2011. № 1. С. 16–22.
25. Максимов С. И. Мировоззренческо-методологические подходы к осмыслению права. *Філософія права: сучасні інтерпретації : Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003–2010)*. Харків : Право, 2010. 336 с.
26. Мельничук О., Горобець К. Аксіологічні основи права. *Право України*. 2010. № 4. С. 220–224.
27. Рабінович П. М. Деякі сучасні концепції права в Росії та Україні (у світлі потребового праворозуміння). *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 150–168.
28. Штурцев Ю.Ю. Антропологія права як форма наукової діяльності. *Проблеми філософії права*. 2006-2007. Т.IV-V. С. 193-199.
29. Бандура О.О. Антропологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. №1. С. 102-111.
30. Мироненко А. М. Борьба за мир и глобальные проблемы современности / А. М. Мироненко. Киев : Политиздат Украины, 1985. 316 с.

31. Кметик-Подубінська Х. Правове моделювання як метод сучасних конституційно-правових досліджень. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №7. С. 211-215.
32. Хаджирадєва С.К. Моделювання як метод науково-практичного пізнання. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Державне управління. 2009. №1. С.44-52.
33. Цофнас А. Ю. 50 терминов по методологии познания: Краткий словарь-справочник с методическими указаниями и комментариями [Текст] / Цофнас А. Ю. Одесса : Астропринт, 2003. 48 с.
34. Lipovetsky G. L'ere du vide. Essais sur individualisme contemporain / Gilles Lipovetsky. – Paris: Editions Gallimard. 1983. – 328 p
35. Огорокова В.В. Специфіка моделювання соціальної реальності в межах парадигми постмодерну. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. Філософія. 2018. Вип.2. С.65-70.
36. Шигун М.М. Моделювання як метод наукових досліджень та інші методи пізнання дійсності. *Міжнародний збірник наукових праць*. Випуск 3 (9). 2007. С. 203-214.
37. Кононюк А.Е. Обобщенная теория моделирования. Начала. К. 1. Ч. 1. «Освіта України», 2012. 602 с.
38. Копиленко О.Л. Правове моделювання як ефективний засіб нормативно-правової уніфікації у правотворчості. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2(13-14). С. 24-31.
39. Модельний законодавчий акт. *Юридична енциклопедія*. Київ. : Вид-во Українська енциклопедія ім.М.П. Бажана, 2001. Т.3. 747с.
40. Копиленко О.Л., Мурашин Г. Правове моделювання як феномен законотворчості, його значення та практична доцільність у міжнародному і внутрішньому аспектах. *Український часопис міжнародного права*. 2003. №1. С.5-11.
41. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації. Київ, 2013. 250 с.

42. Давидюк В. Індивідуальні та соціальні константи ідентичності: філософсько-правове моделювання. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія.: Юридичні науки. 2023. Т.10., №1. С. 59-64.
43. Erik H. (1968). Erikson. Identity, youth and crisis. New-York : W. W. Norton Company. 336 p.
44. Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Городяненко. Київ : Академвидав. 2008. 456 с.
45. Freud S. (2012). A general Introduction to Psychoanalysis. Bensalem : Published by Wordsworth Editions Ltd. 406 p.
46. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. 272 с.
47. Огорокова В.В. Моделювання як метод пізнання соціальної реальності. *ScienceRise*. 2018. №7. С.50-53.
48. Горьова С. Нормотворча діяльність в умовах побудови в Україні правової держави. *Право України*. 2010. № 4., С.103-105.
49. Солом'янюк Л.П., Сирота А.І. Економіко-правова модель приватизації в Україні. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Зб. наук. праць. Вип. 75. Правознавство. Чернівці.: Рута, 2000., С.32–36.
50. Мурашин О. Правове моделювання у правоохоронній сфері: стан та перспективи. *Вісник Академії управління МВС*. 2007. №2-3. С.102-111.
51. Шмарін І.О. Теоретико-правове моделювання покарання за неповагу до суду як кримінальне правопорушення проти правосуддя. *Форум права*. 2016. №4. С.325-330.
52. Гуторова Н О Кримінально-правова категорія «пеналізація злочинів»: методологічні аспекти формування та розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту*. №2. 2011. С. 96-100.
53. Негребецький В. Моделювання як основа процесу пізнання під час перевірки показань на місці. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №7. С. 169-172.

54. Прокопенко М.В. Головні методологічні аспекти моделювання соціальних систем національної економіки. *Проблеми і перспективи розвитку підприємства*. 2023. №2. С.170-180.

55. Mantegna, R. N., and H. E. Stanley. An Introduction to Econophysics: Correlations and Complexity in Finance. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

56. Бурмака М. Моделювання глобального фондового ринку: методологія та інструментарій. *Міжнародна економічна політика*. 2023. №2. С. 62-77.

57. Коляда Ю.В. Адаптивна парадигма моделювання економічної динаміки: монографія / Ю. В. Коляда. К.: КНЕУ, 2011. 297 с.

58. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб / К. Г. Волинка. К.: МАУП, 2003. 240 с.

59. Волкова Н.І. Фінансова стійкість банку: оцінка, моделювання та прогнозування. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. №9-10. С.52-59.

60. Матійко С.А. Структурно-функціональний аналіз методів державного регулювання транспортної системи / С. А. Матійко // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»: 2010 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=163&p=1>.

61. Гойхман М.І. Функціонально-правове моделювання державного регулювання банківської системи. *Комунальне господарство міст*. Сер. : Економічні науки. 2014. Вип.115. С. 88-93.

62. Глобенко С.В. Моделювання публічного управління захистом інформаційного простору в контексті застосування ризик-орієнтованого підходу. *Науковий вісник: державне управління*. 2024. №1. С. 67-81.